

Od industrialismu k postindustrialismu v západných zemích – od starých k novým sociálnym rizikám

Mgr. Lenka Klimplová, M.A.

Fakulta sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brně,

Katedra sociálnej politiky a sociálnej práce

Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR - NPV II (Projekt 2D06009, Nová sociální rizika trhu práce a potřeby reformy jeho politické regulace po vstupu ČR do EU. Monitoring a evaluace potřeb).

Abstrakt

Stať prezentuje koncept nových sociálnych rizík, rozvinutý predovšetkým Taylorem-Goobym (2004a, 2005) a Armingeonom a Bonolim (2006). Novými sociálnymi rizikami je mysleno predovšetkým: a) ohrozenie rovnováhy medzi pracovnou kariérou a rodinnými povinnosťami, b) ohrozenie adekvátneho zajištenia starostlivosti o malé deti, závislé seniory a nemohúce osoby, c) ohrozenie schopnosti získať adekvátne platené zamestnanie a mzdové zajištenie v podmienkach nestandardných, flexibilných pracovných vzťahov a kontraktov, predovšetkým v dôsledku nedostatku potrebnej kvalifikácie a dovedností, d) riziko straty kvalifikácie a ohrozenie možnosti získania novej kvalifikácie v prostredí mnohých flexibilnejších pracovných trhov, e) riziko zapríčinené využívaním súkromných zajištení, ktoré poskytujú nejistú alebo neadekvátnu podporu (penzi) alebo neuspokojivé služby, f) riziko nedostatečného pokrytia sociálnym zabezpečením v období nezamestnanosti, nemoci, invalidity či stáří v dôsledku atypických (přerušovaných) pracovných kariér. Jsou diskutovány i odlišnosti medzi starými a novými sociálnymi rizikami a rozdiely medzi politikami týchto dvoch typov sociálnych rizík, to všetko v sociálne historickom kontexte vývoje sociálnych štátov a meniacich podob trhov práce v západných zemích od druhej svetovej vojny po súčasnosť.

Klíčovú slova

Sociálny štát, trh práce, industrializmus, postindustrializmus, stará a nová sociálna rizika, západná Európa, poválečný vývoj, globalizácia, stárnutie populácie, nestabilita rodinných štruktúr, deindustrializácia, nestandardné formy zamestnávania, reformy, sociálna politika, sociálni partneri, Európska únia.

Úvod

Cílem této stati je prezentovat koncept nových sociálních rizik, rozvinutý především Taylorem-Goobym (2004a, 2005) a Armingeonem a Bonolim (2006), a diskutovat odlišnosti mezi starými a novými sociálními riziky, jakož i rozdíly mezi politikami těchto dvou typů sociálních rizik (neboli mezi industriálními a postindustriálními sociálními politikami). Tato přehledová stať se zabývá také odezvami národních sociálních států na nová sociální rizika a roli sociálních partnerů i Evropské unie při reformách sociálních států.

Objevení se nových sociálních rizik diskutujeme v kontextu měnící se podoby trhů práce i sociálních států od druhé světové války po současnost. Stať také reflektuje vnější a vnitřní tlaky na národní sociální státy a přechod od industrialismu k postindustrialismu, s čímž objevení se nových sociálních rizik bezprostředně souvisí.

1. Měníci se trhy práce, měnící se sociální státy

1.1. Poválečné industriální trhy práce a sociální státy

V historickém exkurzu zaměřeném na měnící se podoby trhu práce se vraťme až o tři čtvrtě století zpět – do meziválečného období, kdy prudký nárůst nezaměstnanosti negativně ovlivnil veřejné rozpočty. Na jedné straně ztratil stát příjmy (daně, příspěvky od těch, co přišli o práci) a na straně druhé musel mnohem více přispívat na podpory a dávky pro nezaměstnané a osoby na nich závislé (děti, staří lidé). Tento zdvojený tlak pak oslaboval státní finance po delší dobu.ⁱ Již v meziválečném období se proto někteří reformní autoři – ať už to byli liberálové (jako například Beveridge), nebo sociální demokraté (jako Wigforss a Myrdal) – shodli, že by plná zaměstnanostⁱⁱ podpořená adekvátním sociálním zabezpečením mohla vybudovat kapitalismus, který bude jak humánnější, tak i produktivnější (Esping-Andersen, 1990).

Model sociálního státu vybudovaný po druhé světové válce byl tedy založen na předpokladu týkajícím se ekonomického růstu a plné zaměstnanosti, jako odpovědi na ekonomické i sociální náklady a předcházející masové nezaměstnanosti. V éře industrialismu znamenal ekonomický růst zároveň i nárůst počtu pracovních míst (Esping-Andersen, 1990). Ekonomický růst byl však jen jednou z podmínek usnadňující rozvoj sociálních států, stejně důležité podle Scharpfa (2000) bylo i to, že hranice národních ekonomik byly stále efektivně kontrolovány národními ekonomickými režimy tzv. „zakotveného liberalismu“.ⁱⁱⁱ

Stát a organizovaná pracovní síla rozšířily své působení a kromě občanských a politických práv zajišťovaly i práva sociální. Minimem byl politický závazek k dosažení vysoké míry zaměstnanosti na „dobrých“ pracovních místech pro všechny, od nichž se očekávalo, že budou pracovat pro zajištění své obživy a obživy osob na nich závislých, univerzální přístup ke zdravotní péči a vzdělávání, sociální pojištění proti nemoci, zranění, invaliditě, nezaměstnanosti a vysokému věku a také sociální pomoc – vše jako preventivní prostředky proti chudobě v období, kdy člověk čelí nedostatku příjmu z jiných zdrojů – především ze zaměstnání (Esping-Andersen, 1990, Scharpf, Schmidt, 2000a).

Sociální zabezpečení v poválečných industriálních společnostech tedy byla vybudována s cílem ochránit živitele rodiny před riziky spojenými s v té době dominantními vzory zaměstnávání (muž jako živitel rodiny) a rodinných struktur (nukleární rodina, většinou s jedním živitelem). Poválečný sociální stát tak chránil jedince před rizikem neschopnosti získat příjem na trhu práce, ať již z důvodu nemoci, zranění, invalidity, vysokého věku, či nezaměstnanosti. Vzhledem k tehdejší převládající rodinné struktuře byla tato podpora cílena na ochranu muže-živitele. Ženy, dokud muž-živitel žil, z poválečných sociálních států přímo téměř neprofitovaly. Poválečné (industriální) sociální státy tak byly adaptovány na podmínky, v nichž byly zformulovány a rozvinuty – industriální společnosti se stabilními rodinnými strukturami a jasným rozdělením rolí mezi mužem a ženou v jedné domácnosti (Bonoli, 2007).

Taylor-Gooby (2004b) poznamenává, že vývoj evropských sociálních států v padesátých, šedesátých a sedmdesátých letech minulého století se odehrával za velmi příznivých okolností, podpořen čtyřmi klíčovými faktory:

- 1) „zlatým věkem“ pokračujícího ekonomického růstu, charakterizovaného velkým výrobním sektorem poskytujícím zaměstnání s vysokými příjmy (ze kterého mohla vyžít celá rodina) pro výraznou část populace,
- 2) stabilní nukleární rodinnou strukturou, která zajišťovala péči o malé děti, nemohoucí staré lidi i další závislé skupiny osob,
- 3) vládami schopnými řídit své národní ekonomiky za pomoci neo-keynesiánských opatření, která pomáhala k dosažení nízké míry nezaměstnanosti i jisté úrovně mezd (inflace),
- 4) politickými systémy, v nichž koalice pracující a střední třídy byly schopny vyvinout efektivní nátlak pro zajištění sociálních dávek i služeb k uspokojení svých potřeb a v nichž zároveň mohly být daňové důsledky poskytnutí těchto dávek a služeb legitimizovány.

Nicméně, Scharpf a Schmidt (2000) poukazují na to, že sociální státy dozrály v období, kdy národní státy kontrolovaly své hranice (viz výše, „zakotvený liberalismus“). Volba mezi

skrovnými či štědrými sociálními dávkami, mezi daněmi financovaným a na příspěvcích založeným sociálním zabezpečením a mezi restriktivními a liberálními regulacemi produkce a zaměstnanosti byly určovány spíše domácími politickými preferencemi než tlakem mezinárodní konkurence. Strukturální rozdíly mezi řešeními národních států tedy v tomto období nehrály takovou roli pro mezinárodní konkurenceschopnost vyspělých industriálních ekonomik (ibid. 316).

Stát podporoval ekonomiku k dosažení plné zaměstnanosti a zajišťoval sociální opatření pro uspokojení potřeb, které trh a rodina nemohly zajistit (Taylor-Gooby, 2004b). Skrze kombinaci příznivých sociálně-ekonomických faktorů a s pomocí keynesiánské techniky poptávkového managementu to čtvrt století po válce v západní Evropě, USA i Japonsku vypadalo na podmínky plné zaměstnanosti (Mishra, 1999).^{iv} Celková plná zaměstnanost, ekonomický růst a expanze sociálních programů formovala vztah s „pozitivním výsledkem“ (ibid. 19), ze kterého všichni profitovali. Lišily se jen způsoby, jak bylo plné zaměstnanosti dosahováno (jak národní, tak i regionální variace). Například ve Švédsku využívali politický model vyvinutý odborovými ekonomy Gustou Rehnem a Rudolfem Meidnerem na konci 40. let minulého století, jehož cílem bylo kombinovat striktní monetární a fiskální politiku, solidaristickou mzdovou politiku a opatření aktivní politiky zaměstnanosti, což sloužilo k redukci strukturální nezaměstnanosti zvyšováním profesní i kvalifikační mobility mezi firmami a regiony a k udržování plné zaměstnanosti i v době světových hospodářských krizí (Ellison, 2006, Klimplová, 2007). Extensivní politika trhu práce sloužila jako záloha požadavku plné zaměstnanosti a mimo jiné napomáhala tomu, že udržení plné zaměstnanosti nebylo na úkor nižší produktivity, technologické stagnace či rozvoje duálního trhu práce.^v Naproti tomu, například Japonsko používalo naprosto odlišný přístup založený na obdobném principu, jako funguje duální trh práce. Ve velkých společnostech existoval systém permanentních (životních) úvazků pro jádro zaměstnanců v kombinaci se systémem dočasných úvazků pro ty ostatní. Mimo velké společnosti pak byla zaměstnání nejistější a s nižšími sociálními dávkami, ale v rámci národní politiky byl naplňován požadavek plné zaměstnanosti (Mishra, 1999).

1.2. Ekonomická krize 70. let a rozdílné reakce různých zemích

Ekonomická krize v 70. letech minulého století, způsobená zhroucením breton-woodského systému fixních směnných kurzů a první ropnou krizí, znamenala obtíže s udržení plné zaměstnanosti a universalistických sociálních opatření v kontextu otevřené ekonomiky závislé na nadnárodních korporacích, národní trhy se staly snadno ovlivnitelné globálními ekonomickými změnami. Industriální ekonomiky byly konfrontovány se stagflací – inflace způsobená růstem výrobních nákladů a zároveň nezaměstnanost způsobená

nedostatkem poptávky, obojí za podmínek proměnlivých směnných kurzů (podrobněji viz Scharpf, 2000).

Vývoj do té doby relativně stabilních politických institucí a modelů západních evropských zemí narušily především následující události (Hall, 1999):

- 1) akcelerace míry inflace, zmíněná výše,
- 2) nárůst objemu obchodu od počátku sedmdesátých let (v absolutních číslech i relativně ve vztahu k růstu hrubého domácího produktu) – jako důsledek toho se většina evropských ekonomik stala mnohem závislejšími na mezinárodním obchodu a zároveň citlivými k mezinárodním ekonomickým výkyvům, než kdy dříve byla,
- 3) mezinárodní integrace finančních trhů,
- 4) změna charakteru a sektorového složení zaměstnanosti – zaměstnanost v tradičních sektorech, jakými bylo zemědělství a výrobní sektor, poklesla, zatímco zaměstnanost ve službách a ve veřejném sektoru expandovala; zároveň klesá poptávka po nekvalifikované pracovní síle a roste poptávka po vysoce kvalifikovaných pracovnících – jako důsledek dochází ke změnám struktury zaměstnanosti, mzdové struktury i členství v odborech,
- 5) globální revoluce v organizaci práce a produkce, způsobená především technologickými inovacemi (mikroprocesory atp.) a rostoucí popularitou japonského modelu produkce – rostoucí počet firem, ovlivňován těmito událostmi a obecněji potřebou přizpůsobit se měnícím se trhům práce, reorganizoval své řídicí struktury i výrobní vztahy s cílem zajistit větší flexibilitu v produkci, lepší kontrolu kvality, nižší náklady a větší zisky z „learning-by-doing“^{vi} (Hall, 1999: 152).

Do té udržovaná rovnováha mezi nezaměstnaností a inflací, popsaná v předcházející podkapitole, již tak nebyla vzhledem k výše popsaným okolnostem nadále v západních industriálních ekonomikách udržitelná. Zatímco v mnoha liberálněji orientovaných zemích tak na přelomu 70. a 80. let upustili od požadavku plné zaměstnanosti – přednost dostal za pomoci monetaristických opatření boj s inflací; jiné země (především režimy konzervativní a sociálně-demokratické^{vii}) se odmítly požadavku plné zaměstnanosti vzdát a vybraly si cestu vyrovnat se s inflací jinými nástroji než monetarismem spojeným s rostoucí nezaměstnaností. Hlavním prostředkem mezi těmito alternativními strategiemi byl neokorporativismus (ať už na bázi tripartity, či bipartity) trvající na dialogu a shodě mezi sociálními partnery ohledně mírnění růstu mezd, včetně shody týkající se růstu inflace a udržení konkurenceschopnosti (Mishra, 1999). Zatímco v krátkodobém horizontu se tato volba jevila jako velice efektivní,^{viii} z dlouhodobějšího hlediska znamenala mnoho problémů,

například rostoucí nekonkurenceschopnost národních firem či nevyrovnanost mezi zaměstnáváním ve veřejném a privátním sektoru (Wood, 2001).

Sociální státy v tomto období procházely krizí vyvolanou mnoha příčinami, především rozporuplnými zájmy toužícími na jedné straně zvýšit příjmy z daní, na druhé straně však si i nadále udržet všeobecnou podporu. Následky krize se projeví také ve fiskální nestabilitě, politické neovladatelnosti a slábnoucí sociální solidaritě v rodinách i institucích občanské společnosti (Jaeger, Kvist, 2003). Obecně se předpokládalo, že krize byla způsobena makroekonomickými podmínkami a externí tlaky následující ekonomickou recesi sedmdesátých let v západních zemích způsobily strukturální problémy a také významně přispěly k radikální změně těchto společností.

Je však na místě podotknout, že ač státy byly ovlivňovány stejnými změnami vyvolanými měnícím se ekonomickým prostředím, jejich reakce na ně se výrazně lišily (např. Scharpf, Schmidt, 2000a, 2000b, Pierson, 2001, Esping-Andersen, 1996). Důvodem byly jednak rozdílné aspirace jednotlivých sociálních států – např. v otázce plné zaměstnanosti, kdy v některých zemích (např. Austrálie, Nový Zéland) vztahovali tento požadavek pouze na muže-živitele, zatímco v jiných zemích (např. Švédsko, Dánsko) rozšířili požadavek na dosažení rovných příležitostí v zaměstnání i pro ženy – především ale za odlišnými odpověďmi na vnější tlaky stály rozdílné institucionální a politické kapacity adoptovat a implementovat nepopulární opatření reagující na tyto externí ekonomické změny (Scharpf, 2000). Institucionální odlišnosti se týkají především struktury a fungování sociálního státu, systému industriálních vztahů, správy a řízení společností^{ix} i politického systému (Scharpf, Schmidt, 2000a).

Co dalšího kromě vnějších ekonomických tlaků vedlo ke změnám způsobujícím transformace trhů práce i národních sociálních států? Podívejme se nyní na tuto otázku podrobněji, odpověď na ní je totiž důležitá pro následnou konceptualizaci „nových sociálních rizik“.

2. Vnější a vnitřní tlaky na národní sociální státy

V této podkapitole se zabýváme procesy, které potenciálně mohou způsobit tlaky na sociální státy. Můžeme je rozdělit na vnější (působící na národní sociální stát zvnějšku) a vnitřní (působící uvnitř daného národního sociálního státu). Mezi vnější, autory však hojně diskutované (viz dále), tlaky patří ekonomická globalizace a europeanizace (viz např. Schmidt, 2002).

Mezi důležité vnitřní změny způsobující tlaky na národní sociální státy pak patří především demografická změna (stárnutí populace), individualizace společnosti spojená s rozpadem tradičních rodin a měnící se trhy práce.

2.1. Ekonomická globalizace, změny na trzích práce a tlaky na sociální stát

Globalizace není v literatuře jednoznačně chápaný termín, definice i dimenze globalizace diskutované různými autory se liší. Problém spočívá v tom, že termín nepopisuje samostatný proces, ani sérii relativně samostatných procesů, ale odkazuje k široké škále rozdílných sociálních, politických, kulturních i ekonomických fenoménů, jejichž propojení jsou velmi nezřetelná (Ellison, 2006). Ač bývá tedy bývá globalizace často chápána jako multi-dimenzionální proces (např. Ellison, 2006, Bonoli, George, Taylor-Gooby, 2000), pro tuto práci je nejdůležitější její ekonomická dimenze. Ekonomická globalizace podle Taylora-Goobyho (1999: 3) odkazuje k rostoucí otevřenosti mezinárodních trhů (zboží i kapitálu), jako výsledku zlepšení v komunikacích, vstupu bývalých východních a centrálních evropských socialistických zemí do světového obchodu a závazku významnějších vlád k liberalizaci po podepsání Uruguayské smlouvy v roce 1994.^x Jinými slovy můžeme ekonomickou globalizaci definovat jako rostoucí vzájemnou závislost trhů a produkce v různých zemích skrze obchod se zbožím a službami, přeshraniční tok kapitálu a výměnu technologií (Bonturi, Fukasaku, 1993: 146). Hlavním rysem je podle některých autorů spíše vytvoření obchodních bloků než úplná internacionalizace obchodu (Taylor-Gooby, 1999).

Globalizace je často také vykreslována jako fenomén výrazně ovlivňující sociální státy, a to mnoha rozdílnými způsoby. Poválečný rapidní nárůst konkurence a deregulace finančních i kapitálových trhů způsobily, že se národní ekonomiky staly závislými na exportu, státy ztratily kontrolu nad finančními výnosy a opatření fiskální politiky se staly neefektivními (Jaeger, Kvist, 2003, Mishra, 1999). Jako důsledek pak ekonomická globalizace způsobila snižování veřejných a sociálních výdajů ve snaze přilákat zahraniční kapitál a podpořit rozvoj trhů. Výsledkem této adaptace na mezinárodní konkurenci je podle Jaegera a Kvista (2003) to, že sociální státy vstoupily do bludného kruhu podbízení se ve formě stimulace příznivého obchodního klimatu za pomoci takových opatření, jako jsou daňová osvobození nebo redukce daní, nízká ochrana pracovního místa, nízké ekologické standardy, či výhody v infrastruktuře, to vše vytvářející mezinárodní trend nazývaný jako „klesající harmonizace“ sociální ochrany.^{xi} Ekonomická globalizace je tak chápána jako externí limit (ne jako věc politické volby, ale spíše jako ekonomická nutnost), v důsledku

čehož mohou národní státy činit jen velmi málo kromě „následování diktátu volného kapitálu v dolů směřující spirále deregulace, snižování sociálních nákladů a snižování daní“ (Mishra, 1996: 317, cit. dle Ellison, 2006: 49-50).

V těchto podmínkách již nemůže být poválečný požadavek dosažení plné zaměstnanosti (bez zvyšování inflace) naplněn, zaměstnanost totiž nemůže být nadále podporována politikami agresivního deficitního financování, neboť „využití daňového systému k podpoře příjmových cílů a redistribuce bohatství je velmi tvrdě limitováno bezprecedentní mobilitou kapitálu a lidí“ (Gray, 1997: 28, cit. dle Ellison, 2006: 49). Globalizace dále oslabuje či podkopává vyjednávací sílu organizované práce, zatímco veřejné financování sociálních států je omezeno závislostí na globálních kapitálových trzích, které limitují širší pole působnosti národních vlád nad úrokovými mírami a měnovým kurzem.

Ekonomická globalizace tlačí podle Ellisona (2006) národní vlády do politiky potrhující „tržní logiku“. V kontrastu se „zlatým věkem keynesiánského sociálního státu“,^{xii} charakterizovaného plnou zaměstnaností mužů, organizovanými odborovými organizacemi a vysokým stupněm sociálních opatření obvykle distribuovaných skrze státem poskytované zboží a služby, dochází od 70. let k dramatické změně na trzích práce, která může být přímo či nepřímo připisována ekonomické globalizaci. Mishra (1999) poukazuje na rozličné faktory způsobující tyto změny. Za prvé, roste konkurenceschopnost ze strany Japonska a nově industrializovaných zemí, které využívají komparativních výhod v nákladech masové produkce zboží, což znamená pokles v zaměstnanosti v tradičních výrobních sektorech v západních zemích. Za druhé, s rostoucí mobilitou kapitálu, svobodou přemístit produkci do zahraničí a možností využití „outsourcing“ (nákupu služeb mimo podnik) se některé z tradičních výrobních sfér přesunuly do zemí třetího světa. Za třetí, opětovný pokles zaměstnanosti ve výrobní sféře byl v některých zemích (USA nebo Velká Británie) zapříčiněn záměrnými vládními politikami, zahrnujícími vysoké úrokové míry, monetarismus a vystavení národních produkcí zahraniční ekonomice. Za čtvrté, měnící se technologie přispěly k ekonomickému růstu bez vzniku nových pracovních míst (tzv. jobless growth^{xiii}), který postihuje především mužskou pracovní sílu orientovanou do výrobní sféry, zatímco posun zaměstnání z výrobní sféry do sféry služeb v rozvinutých ekonomikách vede k růstu částečných úvazků a odbory nezaštitěných pracovních míst, často obsazovaných ženami (Mishra, 1999, Ellison, 2006).

Jaké mají tyto změny vyvolané ekonomickou globalizací vliv na podobu trhů práce? Jak se mění struktura a kvalita nabízených pracovních míst? Hlavním rysem je podle Mishry (1999) to, že se zmenšuje počet pracovních míst ve výrobní sféře, která byla z větší části odborově zaštitěná, dobře placená a často s významnými zaměstnaneckými výhodami. Množství nových pracovních míst vytvořených ve službách je méně placených, často bez záštity odborů a se skrovnými nebo dokonce vůbec žádnými zaměstnaneckými výhodami. Ellison (2006) v této souvislosti poukazuje na relativně nízký ekonomický růst způsobený

tím, že ačkoliv jsou pracovní místa ztracená ve vysoce produktivních výrobních průmyslových odvětvích nahrazena rostoucí zaměstnaností v rapidně expandujícím sektoru služeb, jsou tato místa ve službách jednoduše méně produktivní. Podle Baumolova zákona^{xiv} (Baumol, 1967, cit. dle Ellison, 2006 a Pierson, 2001b), produktivita v sektoru služeb nemůže soupeřit s produktivitou ve výrobním sektoru kvůli větší pracovní intenzitě zahrnuté v mnoha odvětvích služeb (vzdělávání, péče o děti, zdravotnické služby atp.) a částečně také proto, že růst mezd ve výrobních sektorech bude nevyhnutelně pronikat do sektoru služeb s negativními důsledky pro růst a zaměstnanost – růst mezd ve výrobním sektoru tlačí nahoru mzdové náklady také v sektoru služeb, aniž by v tomto sektoru rostla produktivita práce, tvorba nových pracovních míst v sektoru služeb je tak vzhledem k rostoucím mzdovým nákladům limitována. Jinými slovy řečeno, ve službách s velkými nároky na pracovní sílu (personální služby apod.) to může mít za následek růst relativních cen, a tím nižší míru vytváření pracovních míst (viz také Esping-Andersen, 1999, Pierson, 2001b, Schwarz, 2001).

Mishra (1999) uvádí na příkladu USA, jak kvůli ztrátám pracovních míst ve výrobním sektoru, rapidnímu nárůstu nejisté pracovní síly a poklesu participace v odborech dochází k setrvalému poklesu mezd a růstu nerovností. Kromě nízkých mezd jsou podle něj dalšími aspekty zhoršující se kvality pracovních míst absence jistoty zaměstnání a absence zaměstnaneckých výhod. Dochází k postupnému nárůstu nestandardních forem zaměstnávání, které zahrnují částečné úvazky, pracovní smlouvy na dobu určitou, smluvní práce, práce doma, sub-kontrakty, ale i práci „just in time“, kdy je pracovní síla přiřazena k „just in time“ pracovní nabídce (ibid. 26). Mnoho těchto nestandardních forem zaměstnávání však selhává při poskytování zajištěných zaměstnání, zaměstnaneckých výhod, mezd pro důstojné živobytí, či přizpůsobení se rodinným povinnostem zaměstnanců (viz dále). S expanzí příležitostného, nejistého zaměstnávání na částečný úvazek vstupuje vztah zaměstnanec-zaměstnavatel do nové éry, ve které se odpovědnost za zdravotní pojištění, za odpovídající mzdy a dokonce i za vytváření pracovních míst posouvá k jednotlivým pracovníkům a jejich rodinám (ibid.).

2.1.1. Rozdílné pohledy na vliv ekonomické globalizace

Zatímco vliv ekonomické globalizace na měnící se podobu trhů práce v západních zemích se zdá být nezpochybnitelný, o účincích tohoto fenoménu na sociální státy se vedou mezi autory spory (viz např. Jaeger, Kvist, 2003, Ellison, 2006, Timonen, 2003). Výše jsme prezentovali pohled těch, kteří chápou globalizaci jako externí limit s výrazným dopadem na sociální a ekonomické aranžmá vyspělých zemích. Podle těchto autorů (např. Gray, 1997, Mishra, 1999) změny způsobené ekonomickou globalizací tlačí národní státy k zavedení

neoliberálnych sociálnych a ekonomických politik, a také k omezování výdajů na sociální zabezpečení.

Řada autorů (např. Pierson, 2001a, Timonen, 2003) však na druhou stranu argumentuje, že změny v mezinárodní ekonomice mají, pokud nějaký, tak jen minimální dopad na sociální státy a příčiny současných reforem sociálního zabezpečení v mnoha zemích by měly být přičítány spíše vnitřním faktorům, jako jsou například strukturální nezaměstnanost způsobená změnami na domácích trzích, nízký ekonomický růst, změna ve struktuře zaměstnanosti (deindustrializace), změny v genderových vztazích a změny ve struktuře domácností, či demografická změna a stárnutí populací – podrobněji se těmto vnitřním faktorům budeme věnovat v následujících podkapitolách, nejprve však diskutujeme další z vnějších tlaků působících na evropské sociální státy, a tím je europeanizace.

2.2. Europeanizace jako další z vnějších tlaků

Stejně jako vliv globalizace je i vliv europeanizace na národní sociální státy diskutován v rostoucím množství literatury. Taylor-Gooby (1999) například argumentuje, že požadavky Maastrichtské smlouvy (a na ní navazujícího Paktu stability a růstu EU) na členy jednotné měnové unie (EMU) zahrnují takové podmínky, že národní deficit jednotlivých členských zemí nesmí být větší než 3 procenta HDP a veřejný dluh vyšší než 60 procent HDP. Tyto podmínky způsobují omezení sociálních výdajů vzhledem k tomu, že možnost vládních půjček je limitována a politici nejsou ochotní zvyšovat daně pro uhrazení rostoucích veřejných výdajů.

Europeanizace sociálních států je v tomto smyslu chápána spíše jako vedlejší produkt obecnější politické a ekonomické integrace veřejných politik v zemích Evropské unie (Jaeger, Kvist, 2003, Leibfried, 2005). Hrozbami pro národní sociální státy, zapříčiněnými volným pohybem zboží, služeb, kapitálu a osob v rámci EU, jsou podle Jaegera a Kvista (2003) především sociální dumping a sociální turistika. Sociální dumping je regionální verzí globalizační teze, která tvrdí, že firmy berou do úvahy národní tržní standardy týkající se daní, mezd a pracovní legislativy a že vlády v odpovědi snižují tyto standardy, aby si udržely kapitál a přilákaly nové firmy. Vliv evropské integrace na národní sociální politiky je tak spíše nepřímý skrze ekonomické politiky EU a skrze odpovědi sociálních aktérů (např. zaměstnavatelů) na tyto ekonomické podmínky (Leibfried, 2005). Termín sociální turistika pak popisuje situaci, kdy se občané jedné země EU stěhují do jiné země EU, kde jsou lepší a dosažitelnější sociální dávky (Jaeger, Kvist, 2003).

Z formálního hlediska, je sociální politika europeanizována pouze skrze tzv. měkké právo,^{xv} tedy skrze nezávazná doporučení a deklaráce, týkající se například oblastí, jako je

sociální pomoc, opatření pro staré lidi, vzdělávání, či veřejného zdravotnictví. Právně závazná a vymahatelná legislativa se týká jen několika málo sociálních otázek, jako je například rodičovská dovolená, nebo práce na částečný úvazek (Taylor-Gooby, 2001, Rhodes, 2005). Jak poukazují mnozí autoři (Leibfried, 2005, Scharpf, 2002, Scharpf, Schmidt, 2000a, Jaeger, Kvist, 2003, Bonoli, 2006a, 2006b, Larsen, Taylor-Gooby, 2004a atd.), rozdílné režimy sociálních států (Esping-Andersen, 1990, 1999) a národní instituce i zájmy zemí Evropské unie totiž zabraňují jak rozvoji jednotného evropského sociálního modelu, evropské sociální politiky a ve většině případů i většímu zásahu do politických struktur a veřejných politik jednotlivých členských států EU v oblasti sociální politiky, tak i ustanovení nadnárodních institucí v této politické sféře.

Shrneme-li to, Evropská unie tak působí na sociální politiky svých členských zemí spíše nepřímou, skrze ekonomické politiky a opatření (viz výše mj. „klesající harmonizace“ sociální ochrany, sociální dumping), skrze tlak na privatizaci veřejných služeb a státem vlastněných podniků zajišťujících domácí infrastrukturu (železnice, poštovní služby, letecké dopravy, společností zajišťujících vodu, elektřinu, plyn, ale i lokální služby jako odvoz odpadů, či nemocnice) a také skrze rychle se rozvíjející systém jednotného evropského trhu s privátním pojištěním (Leibfried, 2005, Larsen, Taylor-Gooby, 2004). Důsledky těchto nepřímých tlaků ze strany Evropské unie na národní sociální státy je podle Leibfrieda (2005) těžké evaluovat. Mnoho potenciálně problémových otázek leží v budoucnosti, a některé další (jako např. sociální dumping) je velmi obtížné měřit. Jaeger s Kvistem (2003) pak poznamenávají, že evropská integrace může v dlouhodobé perspektivě ovlivnit národní sociální státy, ale v krátkodobé a střednědobé perspektivě to tito autoři neočekávají vzhledem k rozdílným institucionálním strukturám v různých členských zemích EU.

2.3. Demografická změna

Už výše jsme poznamenali, že příčiny současných reforem sociálních států v mnoha zemích by neměly být přičítány primárně vnějším faktorům, globalizaci a europeanizaci, ale spíše vnitřním faktorům, působícím uvnitř daného národního sociálního státu. Jedním z těchto faktorů je demografická změna.

Podle Taylora-Goobyho (1999) znamená demografická změna,^{xvi} vyvolávající tlaky na národní sociální státy, za prvé to, že podíl starších lidí (65 let a více) na celkovém počtu osob v produktivním věku v posledních letech rapidně vzrostl (tzv. stárnutí populace) a podle odhadů poroste minimálně do poloviny tohoto století.^{xvii} Za druhé, účast osob v produktivním věku na trhu práce v posledních letech klesá a vypadá to, že tento trend bude pokračovat,^{xviii} a to zejména u dvou věkových skupin – u osob do 25 let, kteří setrvávají ve vzdělávacích zařízeních mnohem déle, než tomu bylo v minulosti, a u osob nad 50 let,

kteří využívají možnosti odchodu do předčasného důchodu. Taylor-Gooby (1999, 2004b) to ilustruje statistikami ze zemí Evropské unie a vyvozuje, že tyto změny budou znamenat rostoucí tlak na sociální státy kvůli zvyšujícím se požadavkům na zajištění sociálních opatření pro staré lidi, zejména na penzijní dávky a zdravotní a sociální péči. Tato tendence je zesilována dalším trendem objevujícím v postindustriálních společnostech, a tím je rozpad tradičních rodin a změna tradičních rodinných rolí (muž jako živitel rodiny, žena jako pečovatelka). Dříve byla péče o staré lidi zajišťována především ženami v rodinách, masivní vstup žen na trh práce však znamenal postupné zvyšování požadavků na zajištění péče o staré lidi (ale i o malé děti a další závislé osoby, jako zdravotně handicapované) alternativními způsoby – především zajištěním veřejných či privátních pečovatelských služeb (Taylor-Gooby, 2004b, Jaeger, Kvist, 2003).

Snížování podílu pracující populace v produktivním věku a naopak zvyšování podílu dětí a starých lidí zvyšuje tzv. podíl závislosti^{xix} – na dvě osoby v produktivním věku v roce 2004 připadal jeden člověk v neaktivním věku (ať již děti do 15 let, či důchodci nad 65 let). V roce 2050 podle odhadů Eurostatu (2005) budou na čtyři osoby v produktivním věku připadat tři neaktivní. Podíl závislosti tak vzroste z 48,9 na 76,5 % (Eurostat, 2005), což znamená významné fiskální tlaky na sociální státy a také výzvu pro zajištění ekonomické udržitelnosti těchto systémů z dlouhodobější perspektivy (Jaeger, Kvist, 2003, Pierson, 2001b).

Je však na místě podotknout, že popsané tlaky mají různou podobu i intenzitu v různých zemích v závislosti na institucionálním nastavení, nicméně je vzhledem k demografickým předpovědím pravděpodobné, že se budou tyto tlaky na národní sociální státy v budoucnosti ještě významněji zvětšovat.

2.4. Rostoucí nestabilita rodinných struktur a individualizace společnosti

Již v předchozí podkapitole jsme zmínili trend rozpadu tradičních rodin a především změny v tradičních rodinných rolích, která se objevuje v soudobých (postindustriálních) společnostech. Rostoucí míra rozvodovosti, rostoucí počet dětí narozených mimo manželský svazek a proporce domácností s jedním rodičem podle Bonoliho (2007) jasně ukazují, že rodinné vazby jsou mnohem nejistější než před 50 lety. Osamělí rodiče, a především pak ti bez zaměstnání, se musejí mnohem častěji potýkat s chudobou (Esping-Andersen, 2002). Zejména pro ně je skloubení rodinného a pracovního života rozhodující pro to, aby se chudobě vyhnuli. V podkapitole zabývající se měnícími se trhy práce a sociálními státy jsme již diskutovali to, že systémy sociálního zabezpečení v mnoha zemích předpokládají stabilní

rodinné struktury (většinou nukleární rodiny s mužem-živitelem), a rozpad těchto tradičních struktur pak v mnohých těchto systémech znamená ztrátu nároku na dávky ze sociálního zabezpečení pro jednoho či oba rodiče, například rozvedené ženy patří často mezi nejhůře zabezpečené v penzijních schématech (Bonoli, 2007, Pierson, 2001b). Navíc – připomeňme, co již bylo zmíněno – rozpad nukleárních rodin a vstup žen na trh práce znamená zvýšení požadavků na zajištění veřejných či privátních pečovatelských služeb. To vše způsobuje zvýšené tlaky na reformu národních sociálních států.

Provdané páry navíc stále mívají výhodnější podmínky než kohabituující páry, například co se týče daní, přidělení dětí do péče, či dědických pravidel. Jaeger a Kvist (2003) to ve zkratce shrnují tak, že ženy a nově se objevující rodinná uspořádání bývají často diskriminována.

Dalšími trendy soudobých společností je individualizace společnosti (Beck, 1992), spojená mj. s rostoucím počtem tzv. „singles“,^{xx} diversifikace individuálních životních drah, destandardizace pracovní kariéry a zapojení se na trh práce (viz dále), o atypických rodinných uspořádáních už jsme mluvili. To vše vyvolává potřebu modernizovat existující národní sociální státy a přizpůsobit je sociálním potřebám pramenícím z výše popsanych trendů v soudobých společnostech (Jaeger, Kvist, 2003).

2.5. Změny na trzích práce

Již několikrát jsme se dotkli problematiky postupného *vstupu žen na trh práce*, který ve svých důsledcích může vyvolávat požadavky na změnu nastavení národních sociálních států. Samozřejmě, že vstup žen na trh práce není primárně považován za sociální problém, ba naopak, neboť dva příjmy v domácnosti pomáhají snižovat riziko chudoby. Co se však jeví v soudobých společnostech jako velmi problematické je skloubení rodinného a pracovního života, kombinace mateřství a péče o děti s placeným zaměstnáním (Taylor-Gooby, 2004b, Bonoli, 2007).

Péče o malé děti, dříve zajišťována ženami v domácnosti, musí nyní po masivním vstupu žen na trh práce být stejně jako péče o staré lidi zajišťována státem, případně tržně. V mnoha zemích je však velmi obtížné nalézt adekvátní alternativní zajištění péče o děti. To je podle Bonoliho (2006b, 2007) hlavní zdroj frustrace, který může znamenat významné ztráty blahobytu, například v tom případě, když rodiče (nebo jeden z rodičů) musí snížit své pracovní úvazky kvůli nedostupnosti jiných alternativních služeb zajištění péče o své děti. To se týká zejména rodičů s malými dětmi, ale také osob, kteří mají handicapované, případně velmi staré příbuzné, o něž se kvůli absenci jiných dostupných služeb musí sami postarat.

Další významné změny způsobující tlaky na národní sociální státy – *deindustrializaci a terciarizaci a nestandardní formy zaměstnávání* – jsme již částečně zmínili v souvislosti s ekonomickou globalizací. Podívejme se na ně trochu podrobněji.

2.5.1. Deindustrializace a trilema ekonomiky služeb

Ač někteří autoři (viz např. Mishra, 1999) argumentují, že deindustrializace (úbytek míst ve výrobním sektoru) je způsobena především ekonomickou globalizací, jiní (Wren, 2001, Pierson, 2001b) se kloní k názoru, že deindustrializace pramení primárně z dlouhodobého vývoje uvnitř vyspělých ekonomik samotných a je spojená s významnými změnami, které se objevily v posledních desetiletích ve struktuře produkce a spotřeby. V padesátých a šedesátých letech se díky průmyslové expanzi – rozšíření fordistických metod masové produkce^{xxi} – rapidně zvýšila produktivita v mnoha výrobních sektorech. Snižování cen spojené s tímto pokrokem znamenalo zvyšující se poptávku po celé škále průmyslových výrobků (především po zboží dlouhodobé spotřeby). Jinými slovy řečeno, poptávka po výrobcích masové produkce na těchto relativně nenasyčených trzích se přizpůsobovala cenám i výdělkům (Wren, 2001). Při zvyšování platů lidé utráceli úměrně méně peněz za nezbytnosti jako jídlo či bydlení a mnohem více za „luxusnější“ zboží dlouhodobé spotřeby. Tato příznivá kombinace vzorců produkce a spotřeby usnadňovala růst produktivity, růst reálných mezd, snižování cen a rozšiřování poptávky i zaměstnanosti. Dokud růst mezd nevstřebá veškerá vylepšení v produktivitě ve většině dynamicky se vyvíjejících výrobních sektorů, redukce relativních cen může přispívat k expanzi zaměstnávání v těchto sektorech – rapidní nárůst produktivity tedy umožnil růst reálných mezd, a tak v důsledku expanzi na trzích a růst zaměstnanosti (ibid. 240). S postupem času však odbytiště začaly být průmyslovým zbožím saturovány, a stejně jako kdysi poklesl podíl z rozpočtu domácností věnovaný základním zemědělským produktům, tak i poptávka po průmyslových výrobcích přestala reagovat na snižování cen a zvyšování výdělků. Lidé také mnohem více začali zdůrazňovat kvalitu a osobitost před kvantitou. Za těchto podmínek snižování cen spojené s růstem produktivity již neznameno dostatečné rozšiřování poptávky (ibid. 241).

Spolu s těmito změnami se odehrál i posun ve způsobech průmyslové produkce. Pokles fordistického způsobu produkce byl spojen v mnoha zemích s novým důrazem na produkci specializovanějšího zboží pro menší a proměnlivější trhy. Fungování na těchto trzích vyžadovalo především vysoký stupeň flexibility produkce a to ve svém důsledku vyžadovalo vyšší úroveň dovedností tak, aby se zaměstnanci byli schopni přizpůsobit neustále se měnícím pracovním podmínkám. Důsledkem těchto změn byl pokles poptávky po pracovní síle ve výrobních sektorech, především pak po poptávce nízko-

a nekvalifikovaných pracovníků (Wren, 2001). Deindustrializace s sebou tedy přinesla masovou nezaměstnanost mezi industriálními nízko- a nekvalifikovanými dělníky.

Celková míra zaměstnanosti ale během posledních čtyřech pěti desetiletí významněji neklesla – pokles počtu pracovních míst v industriálním sektoru byl nahrazen expanzí terciálního sektoru, tedy sektoru služeb (Bonoli, 2006b, 2007). Nicméně, pracovní pozice v mnoha typech služeb (např. vzdělávání, zdravotnická a sociální péče) vyžadují odpovídající kvalifikaci, proto řada industriálních dělníků s nedostačujícím vzděláním zůstává nezaměstnaných a neschopných se znovu zapojit na trh práce. Jak již bylo popsáno výše, v poválečných letech tito nízkokvalifikovaní či nekvalifikovaní dělníci těžili z ekonomického růstu a jejich platy rostly úměrně platům ostatních profesí. V současné době jsou tito pracovníci nejčastěji zaměstnáni v sektoru služeb s nízkou přidanou hodnotou (úklid, maloobchodní prodej, zásobování atp.), nebo jsou nezaměstnaní. Tyto služby totiž poskytují jen velmi malý prostor pro růst produktivity (Pierson, 2001b), což v zemích, kde výše mezd závisí na tržních mechanismech, znamená, že nízko- a nekvalifikovaní pracovníci jsou vystaveni riziku, že budou dostávat tržní mzdy na hranici životního minima (Bonoli, 2007). Situace je rozdílná v zemích, kde je mzdové vyjednávání kontrolované státem (instituce minimální mzdy) nebo sociálními partnery (skrze kolektivní smlouvy). Za těchto podmínek jsou nízko- a nekvalifikovaní pracovníci sice chráněni proti chudobě, na druhou stranu však stoupají mzdové náklady na tyto služby a tvorba nových pracovních míst v těchto typech služeb je vzhledem k rostoucím mzdovým nákladům limitována, takže mnoho nízko- a nekvalifikovaných pracovníků zůstává nezaměstnaných (Baumol, 1967, Esping-Andersen, 1999, Pierson, 2001b, Bonoli, 2006b, 2007).

Snížení počtu pracovních míst ve vysoce produktivním výrobním sektoru a naopak nárůst počtu pracovníků v ne tolik produktivním sektoru služeb znamená v konečném důsledku snížení ekonomického růstu, které způsobuje vážné problémy sociálnímu státu (Pierson, 2001b). Nižší ekonomický růst totiž brání růstu mezd, na němž jsou přímo závislé příjmy veřejného rozpočtu, zejména pak systémy závislé na odvodech ze mzdy (například penzijní systémy, viz Myles a Pierson, 2001).

Přechod k postindustrialismu však nevyvíjí nátlak na sociální státy jen skrze snižování ekonomického růstu. Postindustriální změna konfrontuje vlády také s tzv. „trilematem ekonomiky služeb“,^{xxiii} kde jsou deklarované cíle – 1) *růstu zaměstnanosti*, 2) *rovnosti mezd* a 3) *omezování výdajů veřejného rozpočtu* – ve vzájemném konfliktu (Wren, 2001). Zaměstnávání v sektoru služeb s nízkou produktivitou a často s nízkými mzdami může být vytvářeno pouze dvěma způsoby: a) skrze soukromý sektor, za cenu zvyšování nerovností ve mzdách, nebo b) skrze veřejný sektor, kde sice mohou být mzdy uměle udržovány na relativně vysoké úrovni, ale za cenu rostoucích výdajů veřejného rozpočtu. Země, které zvládnout udržet rovnost mezd i zamezit zvýšeným výdajům z veřejného rozpočtu, se pravděpodobně budou potýkat s malým růstem zaměstnanosti v sektoru služeb a tedy

i s rostoucí nezaměstnaností (Wren, 2001, Pierson, 2001b). Řešení tohoto trilematu se v jednotlivých národních státech různí, autoři však poukazují na to, že lze předpovídat tři různé typy odpovědi, které odrážejí tři režimy sociálního kapitalismu identifikované Esping-Andersenem (1990, 1999). V zemích *sociálně-demokratického režimu*, kladoucích důraz na podporu rovnosti vysokých standardů (egalitářství) a pracovní etiku, řeší trilema mezi růstem zaměstnanosti, rovností mezd a omezováním výdajů veřejného rozpočtu zdůrazňováním rovnostářských cílů a cíle plné zaměstnanosti a financují dosažení těchto cílů z veřejného rozpočtu (Wren, 2001). Míra zaměstnanosti je zvyšována expanzí pracovních míst ve veřejném sektoru (Bonoli, 2006a). Pierson (2001b) však poukazuje na to, že tato strategie se z dlouhodobější perspektivy jeví jako velice problematická. Zaměstnávání ve veřejném sektoru služeb je totiž náchylné k „Baumolově nemoci nákladů“ (viz výše) – významnými oblastmi, ve kterých poskytuje sociální stát péči, jsou právě „nedynamické“ služby, jako například péče o děti a staré lidi, vzdělávání, zdravotnictví. Právě na příkladu zdravotnických služeb Pierson ukazuje, jak tyto služby musí neustále čelit dlouhodobému úpadku relativních cen. „Vlády musí zrychlovat tempo, aby se udržely na místě. Pokud pro ně není snížení mezd pro státní zaměstnance řešením, tyto sektory musí čelit nezáviděníhodné a plynulé perspektivě zvyšování výdajů, poklesu kvality služeb, nebo obojímu“ (Pierson, 2001b: 87).

V *liberálních zemích*, kde je ústřední myšlenkou svobodně fungující trh s co nejmenšími zásahy státu, přepokládají, že tržní mzdy odrážejí příspěvky jednotlivců k celkovému blahobytu společnosti a soutěž mezi privátními firmami v decentralizovaných ekonomikách vede k šíření „nejlepších praktik“, které pomáhají maximalizovat efektivitu a příležitosti k zaměstnávání (Wren, 2001). Úkolem vlády je zajistit, aby tržní soutěž byla spravedlivá a jedinci měli rovný přístup k pracovním možnostem, které jsou jim nabízeny, naopak není úkolem státu zajišťovat rovnost příjmů. Od neoliberalních vlád se tak očekává, že minimalizují veřejné výdaje i zdanění, deregulují trhy práce a akceptují rostoucí nerovnosti ve snaze podpořit zaměstnávání v soukromém sektoru. Cenou za nízké veřejné výdaje i nízkou míru nezaměstnanosti jsou narůstající nerovnosti a chudoba, velké rozdíly v podporách rozvoje lidského kapitálu a řada dalších přidružených sociálních problémů (Pierson, 2001b).

Země *konzervativního režimu*^{xxiii} také zdůrazňují minimalizaci přímých zásahů státu do ekonomiky, na rozdíl od liberálních režimů však přikládají větší váhu rovnosti a menší váhu soběstačnosti jedinců a volným trhům. Komunita, církve a rodina jsou pokládány za klíčové aktéry chránící proti dehumanizaci a negativním efektům volných trhů i proti potenciálním zásahům státu. Ačkoliv je společnost chápána ze své podstaty jako hierarchická a statusově diferenciovaná, velké nerovnosti způsobené trhem jsou vnímány jako potenciální nebezpečí pro sociální pořádek. Dosažení vysoké míry zaměstnanosti, na druhé straně, je relativně nízkou prioritou, protože ženy jsou v tomto režimu viděny „jako ochránkyně tradiční rodiny,

a tudíž nejsou vedeny k participaci na trhu práce“ (Wren, 2001: 248).^{xxiv} Je volena „cesta redukce pracovní síly“, stimulující odchody z pracovního trhu – u starších pracovníků formou předčasných odchodů do důchodu, zejména pak u pracovníků v upadajících průmyslových odvětvích, a u již zmíněných žen (Bonoli, 2006a). Tento režim tedy zdůrazňuje především cíl rovnosti příjmů a nízké veřejné výdaje a akceptuje nižší míru zaměstnanosti, která z toho plyne. Zaměstnávání ve veřejném sektoru služeb je totiž limitováno a regulace trhu práce a vysoké fixní náklady zabraňují rozvoji zaměstnávání v privátním sektoru služeb. Hlavním problémem v tomto režimu je pak podle Piersona (2001b: 87) „zaostávající zaměstnanost“ se značně znepokojivými důsledky, jako je například perspektiva „spirály smrti“ (ibid.) – nízká zaměstnanost vyžadující vysoké mzdové odvody, které následně ještě více snižují míru zaměstnanosti.

Každý z těchto režimů tedy řeší trilema ekonomiky služeb jiným modelovým způsobem v závislosti na převládajícím ideologickém přesvědčení a s tím souvisejícím nastavením institucionálního rámce, nicméně všechna tato řešení vyvolávají režimově specifické tlaky na sociální státy, popsané výše.^{xxv}

2.5.2. Nestandardní formy zaměstnávání

Další významnou změnou na trzích práce související s předchozími trendy v postindustriálních společnostech a způsobující tlaky na národní sociální státy je „destandardizace zaměstnání“ (Bonoli, 2007: 500). Přejít k postindustriální struktuře zaměstnanosti znamenal výrazné změny v kariérních profilech, které se výrazně liší od těch typických pro industriální společnost (pracovník-muž s prací na plný úvazek, nepřetržitě zaměstnaný od ukončení vzdělávání až do penze, se stabilně rostoucím platem). Systémy sociálního zabezpečení (zejména penzijní schémata) jsou však stále založeny na tomto tradičním předpokladu týkajícím se participace na trhu práce (nepřerušovaná pracovní kariéra, pozvolný, ale stálý nárůst mzdy). Penzijní systémy ve většině západních zemích jsou tedy podle Bonoliho (2007) optimálně nastavené jen pro ty pracovníky, kteří stráví celý svůj pracovní život v zaměstnání na plný úvazek.

V současné době ovšem dochází k významnému nárůstu nestandardních forem zaměstnávání – zaměstnání na dobu určitou, práce na částečné úvazky, smlouvy na příležitostnou práci bez udání pracovní doby (smlouvy za odvedenou práci, smlouvy „na zavolanou“^{xxvi}), smlouvy pro pracovníky dočasně najímané skrze zprostředkovatelské agentury, smlouvy s osobami samostatně výdělečně činnými atp. se podle Evropské komise (EC, 2006) stávají etablovaným znakem evropských trhů práce.^{xxvii}

Za těchto podmínek je ovšem velice obtížné zachovat stejný stupeň sociální ochrany v nezměněných systémech sociálního zabezpečení nastavených pro zajištění osob

zaměstnaných na plný úvazek a s dlouhodobou pracovní smlouvou, tedy s nepřerušovanou pracovní kariérou. Bonoli (2006b, 2007) jako příklad uvádí riziko redukce získání nároku na penzijní dávky při často přerušované pracovní kariéře, nebo při zaměstnání na částečný úvazek. Tato nová schémata pracovní kariéry (nestandardní formy zaměstnávání) tak podle Bonoliho mohou – pokud nebude pozměněn penzijní systém – znamenat, že současné problémy trhu práce a pracujících chudých vyústí za 30 až 40 let do problému chudoby u starých lidí. Z pohledu jednotlivce pak tyto nestandardní pracovní kariéry mají za následek riziko nedostatečné sociální ochrany, a tudíž i ztráty blahobytu (ibid.).

2.6. Vypěstlost a popularita sociálních států

Autoři (Pierson, 2001b, Timonen, 2003, Jaeger, Kvist, 2003) poukazují ještě na jeden zdroj nátlaku na sociální státy, a tím je rozšíření vládních závazků a samotné „vyzrávání“ národních sociálních států. Jednotlivé země přijaly v poválečném období nové programy, které doplnily ochranu před sociálními riziky spojenými s industrializací, ale také byly rozšířeny podmínky získání nároku na dávky i výše dávek ze stávajících penzijních a nemocenských pojištění i pojištění proti nezaměstnanosti (Pierson, 2001b). „Široký záběr již ustavených vládních závazků je vymežujícím znakem bohatých postindustriálních společností. Tyto rozšířené vládní závazky způsobují v současné době neúprosný tlak na státní rozpočty a vyloženou ztrátu politické flexibility.“ (Pierson, 2001b: 88) Nejdůležitějšími komponentami expandujícího množství vládních závazků jsou pak zdravotní péče a penze, velkou měrou související s výše popsány demografickými změnami a stárnutím populací (Pierson, 2001b, Timonen, 2003) – dochází k nárůstu počtu příjemců penzijních dávek, ale zároveň i k prodlužování období pobírání těchto dávek, staří lidé navíc častěji trpí zdravotními problémy, což způsobuje rostoucí náklady na zdravotní péči. To vyvolává významné fiskální tlaky na sociální státy (viz Pierson, 2001a). Zároveň však mají tyto vládní závazky i důležitý sekundární efekt – jako důsledek rostoucích sociálních výdajů narůstá také daňové zatížení a zvyšování zdanění pracovní síly pak přispívá k nízkým mírám zaměstnanosti a vyšším míra nezaměstnanosti (Scharpf, 2001).

Zároveň také s nárůstem počtu osob závislých na sociálním státu – ať již jako příjemců či jako poskytovatelů různých forem sociálních dávek či služeb – roste i popularita a podpora sociálního státu. Právě tito lidé budou protestovat proti jakýmkoliv snahám o krácení již získaných sociálních práv (Jaeger, Kvist, 2003). Reforma stávajících systémů je tedy podle těchto dvou autorů velice obtížná, právě kvůli popularitě, kterou si během posledních desetiletí jednotlivá sociální opatření a dávky získaly. Nicméně, reforma je nevyhnutelná, a to nejen kvůli fiskálním tlakům, ale také vzhledem k nově se objevujícím rizikům souvisejícím s přechodem od industriální k postindustriální společnosti, na které musí jednotlivé národní sociální státy adekvátně reagovat.

3. Nová sociální rizika a reakce sociálních států

„Ve vyspělé modernitě je sociální produkce bohatství systematicky doprovázena sociální produkcí rizik.“ (Beck, 1992: 19)

Výše diskutované socioekonomické změny – ať již vnější (jako je globalizace, či europeanizace), či vnitřní (demografická změna, rostoucí nestabilita rodinných struktur a individualizace společnosti, měnící se trhy práce) – popisované jako posun od industriálních k postindustriálním ekonomikám a společnostem, s sebou přináší pro jedince nová sociální rizika, proti kterým je národní sociální státy ve stávající podobě nedokáží ochránit.

Podle Armigeona a Bonoliho (2006: 5) lze tato nová sociální rizika definovat jako „situace, v nichž jedinci zažívají ztráty blahobytu a jež se objevily jako důsledek socioekonomické transformace, která se uskutečnila v posledních třech čtyřech desetiletích a obecně je zahrnována pod titulek postindustrialismu.“ Podle zmíněných autorů jde především o změny diskutované výše – deindustrializaci a posun k ekonomice služeb, masivní vstup žen na trh práce, rostoucí nestabilitu rodinných struktur a nestandardní formy zaměstnávání. Taylor-Gooby (2004b, 2005) doplňuje další důležité procesy přinášející nová sociální rizika – již zmíněné stárnutí populace a také privatizaci sociálních služeb a opatření. Ta sama o sobě není rizikem, ale může způsobit nová rizika, „když se občané-konzumenti závaží k nevyhovujícím volbám a když je regulace standardů v systému privátního zaopatření neefektivní“ (Taylor-Gooby, 2004b: 4). Všechny tyto trendy – jak jednotlivě, tak v kombinaci jeden s druhým – pak změnily strukturu sociálních rizik v západních zemích (Bonoli, 2007) a znamenaly vynoření nových rizikových sociálních skupin, které jednoduše nepatří ke klientele poválečných sociálních států, a proto zažívají výrazné ztráty blahobytu (Bonoli, 2006b). Těmito novými rizikovými skupinami jsou podle Bonoliho (2006b, 2007) i Taylora-Goobyho (2004b) především mladí lidé, ženy a osoby nekvalifikované nebo s nízkou kvalitací.

V návaznosti na Armigeona a Bonoliho (2006) a Taylora-Goobyho (2004a, 2005) můžeme nová sociální rizika vymezit následovně:

- ohrožení rovnováhy mezi pracovní kariérou a rodinnými povinnostmi (zejména péče o děti), jako důsledek mj. rozpadu tradičních rodin a změn v genderových rolích,
- ohrožení adekvátního zajištění péče o malé děti, závislé seniory a nemohoucí osoby v důsledku masivního vstupu žen na trh práce,

- ohrožení schopnosti získat adekvátní placené zaměstnání a mzdové zajištění v podmínkách nestandardních, flexibilních pracovních vztahů a kontraktů, především v důsledku nedostatku potřebné kvalifikace a dovedností,
- riziko ztráty kvalifikace v důsledku rozvoje informačních systémů a zastarávání informací a ohrožení možnosti získání nové kvalifikace v prostředí mnohem flexibilnějších pracovních trhů,
- riziko zapříčiněné využíváním privátních zajištění, která poskytují nejistou nebo neadekvátní podporu (penzi) nebo neuspokojivé služby,
- riziko nedostatečného pokrytí sociálním zabezpečením v období nezaměstnanosti, nemoci, invalidity či stáří v důsledku atypických (přerušovaných) pracovních kariér.

Tyto situace jsou zapříčiněné různými faktory, ale mají některé společné znaky (Bonoli, 2006b). Za prvé, všechny je můžeme považovat za „nová“ rizika v tom smyslu, že jsou typická pro soudobé postindustriální společnosti. V poválečných letech, označovaných jako „trente glorieuses“ (úžasné třicetiletí), v období plné zaměstnanosti mužů a udržitelného ekonomického růstu, byla tato rizika marginální, existovala-li vůbec (ibid. 8). Za druhé, různá nová sociální rizika se koncentrují na ty samé skupiny jedinců, obvykle mladé lidi, rodiny s malými dětmi, pracující ženy, nekvalifikované a nízkokvalifikované osoby – tedy skupiny osob, které se navzájem překrývají. Nízkokvalifikovaná pracující žena s malým dítětem je tak vystavena dalším problémům kvůli kumulaci nevýhod, které ovlivňují její pozici. Za třetí, skupiny nejvíce ohrožené novými sociálními riziky nejsou obecně zabezpečeny sociálními systémy poválečných sociálních států. Tento problém byl již několikrát diskutován výše – tyto systémy se zaměřují na zaměstnanecké „jádro“ s kontrakty na plný úvazek a nepřerušovanou pracovní kariérou, především je cílem tohoto sociálního zabezpečení udržení příjmu muže-živitele. Výše identifikované skupiny, které jsou nejvíce ohroženy novými sociálními riziky, však nejsou těmito systémy téměř vůbec chráněny (Bonoli, 2006b).

3.1. Klíčové rozdíly mezi starými a novými sociálními riziky

Taylor-Gooby (2004b, 2005) doplňuje další důležité rozdíly mezi starými a novými sociálními riziky. Nová sociální rizika podle něj sdílejí z *pohledu jedinců* čtyři základní charakteristiky. Za prvé, jejich úspěšné zvládnutí je velice důležité, zejména pro ohrožené skupiny, protože tato rizika ovlivňují mnohem více lidí a jejich nezvládnutí může mít neblahé důsledky co se týče chudoby, nerovností a životních šancí těchto jedinců. Za druhé, nová sociální rizika ohrožují jedince v mladším věku než stará sociální rizika, neboť mají co do činění především se vstupem na trh práce, ustavením si pozice v rámci něj

a zodpovednosti za péču o deti, predovšetím v období budovania rodiny. Tato rizika spolu s dlhodobou péču o nemohouci a penzijnú reformou sa postupne stávajú dôležitejšími a dôležitejšími. Za tretú, pro ty, co úspešne zvládnu začleniť sa na pracovný trh a vyvinout strategie pro uspokojení svých potřeb, nová sociální rizika přestávají být reálným ohrožením. Nová sociální rizika představují problémy zejména pro minority – pro jedince bez přístupu k adekvátnímu vzdělání či výcviku, pro jedince neschopné využít zajištění péče o děti a staré nemohoucí osoby ze strany rodiny či státu. Stará sociální rizika, mající co do činění především s důchodem nebo s dlouhodobou nemocí, naproti tomu mnohem častěji formovaly část deštrující životní zkušenosti většiny pracující populace industriální společnosti. Za čtvrté, nová sociální rizika zahrnují jak trh práce, tak rodinný život, a tudíž vyžadují rozšíření státní intervence do oblastí života, které z pohledu starých sociálních rizik byly viděny jako ryze privátní. Nová sociální rizika si tak vynucují redefinování hranic mezi veřejnou a privátní sférou.

Z pohledu vlád jsou podle Taylora-Goobyho (2004b, 2005) hlavní rozdíly mezi starými a novými sociálními riziky následující. Za prvé, politiky starých sociálních rizik znamenají finanční závazky vyžadující značné daňové odvody a odvody ze sociálního pojištění. Z tohoto důvodu, a protože znamenají především horizontální redistribuci, vyžadují solidaristickou politiku. Vzhledem k tomu, že naprostá většina populace v industriálních společnostech pocítovala, že někdy mohou služby z těchto odvodů financované potřebovat, mohla být taková solidarita mobilizována a politiky zaopatření pro období penze či nemoci a také zdravotní péče získaly svou legitimitu. Současné vlády na cestě k postindustrialismu však řeší problém, jak ospravedlnit redukci výdajů pro tyto systémy sociálního zajištění a zároveň rozšiřování nových služeb pokrývajících nová sociální rizika a směřujících především k minoritám (viz výše).

Za druhé, nová sociální rizika velice intenzivně ovlivňují specifické skupiny ve specifických životních stádiích, jsou tedy více méně přechodná (Taylor-Gooby, 2004b).

Za třetí, politiky starých sociálních rizik byly designovány primárně k podpoře lidí v obdobích, v nichž nemohli naplňovat své potřeby skrze příjmy z placeného zaměstnání. Politiky nových sociálních rizik jsou naopak často koncipovány tak, aby pomohly lidem zaopatřit sami sebe skrze placenou práci. Mohou tak tvořit část národních strategií pro podporu mobilizace pracovní síly a zapojení se na pracovní trh (aktivační strategie, tzv. workfare strategie, viz dále) a pro posílení ekonomické konkurenceschopnosti v globalizovaném světě. Vzhledem k tomu, že se vládní politiky zaměřují především na tyto strategie, soustředí se podle Taylora-Goobyho (2004b) spíše na reformy trhu práce a zajištění péče o děti, než na zajištění péče o staré lidi.

Za čtvrté, politiky nových sociálních rizik se snaží naplňovat potřeby spíše skrze podporu a umožnění různých voleb a vzorců chování než skrze poskytování finančních

dávek. Zaměřují se především na zapojení jedinců na pracovní trh a na změny v rodinných strukturách. Zahrnují otázky odpovědnosti za zajištění příjmu a za domácí péči, která nabourává hranici mezi veřejnými a privátními sférami. Politiky nových sociálních rizik tak obrací pozornost k otázkám legitimacy a morálních hodnot (Taylor-Gooby, 2004b).

Za páté, vzhledem k tomu, že nová sociální rizika se s největší pravděpodobností nebudou týkat pevně zakotvených zájmů, velkých výdajů a neo-keynesiánského intervenčního aparátu (Taylor-Gooby, 2004b), o které se vlády starají nejvíce, ale spíše se dotýkají rovného přístupu k zaměstnání, harmonizace rodinného a pracovního života, či otázek vzdělávání a výcviku na otevřeném trhu práce, role Evropské unie při řešení těchto rizik bude významnější než v otázkách starých sociálních rizik (viz dále).

3.2. Politiky starých a nových sociálních rizik

Již v předcházejících odstavcích jsme naznačili, že se politiky starých a nových sociálních rizik od sebe navzájem liší, i když mají společný cíl – minimalizovat chudobu (Huber, Stephens, 2006, Esping-Andersen, 1999). Podívejme se nyní na tyto odlišnosti podrobněji.

Politiky starých sociálních rizik^{xxviii} mohou být konceptualizovány jako „transfer-heavy“^{xxix} (Huber, Stephens, 2006: 143), orientované na pokrývání rizik spojených se ztrátou schopnosti vydělávat v důsledku vysokého věku, nezaměstnanosti, nemoci, či invalidity. Tyto politiky zahrnují především peněžní dávky pro staré lidi a pro pozůstalé (starobní a vdovské důchody), peněžní dávky a služby při pracovní neschopnosti a peněžní dávky v nezaměstnanosti (Bonoli, 2007). Jak již bylo diskutováno výše, typickým (a modelovým) klientem „starého“ sociálního státu se zdá být muž ve výrobní dělnické profesi, který je živitelem rodiny. Rodina je pak chráněna skrze oprávnění muže-živitele.

Politiky nových sociálních rizik^{xxx} mohou být naopak konceptualizovány jako zaměřené na služby („service-heavy“,^{xxxi} Huber, Stephens, 2006: 143), orientované na zvyšování schopnosti jedinců vydělat si sami na sebe skrze pokračující vzdělávání, školení, rekvalifikace a socializaci pečovatelských služeb pro usnadnění harmonizace práce a rodinného života. Prioritou je tedy mobilizace populace s cílem posílit konkurenceschopnost a rozšířit příležitosti i pozměnit chování a uvědomění si vlastní odpovědnosti (Taylor-Gooby, 2004b). Politiky nových sociálních rizik zahrnují především výdaje pro rodiny (peněžní dávky i služby), výdaje na aktivní politiky zaměstnanosti, na služby pro staré lidi a na sociální pomoc ve formě peněžních dávek i služeb (Bonoli, 2007). Tyto politiky jsou obecně soustředěny na menší počet občanů a po kratší časovou dobu v jejich životě než politiky starých sociálních rizik, znamenají tedy i menší sociální výdaje (Taylor-Gooby, 2005). Typický klient nového sociálního státu podle autorů neexistuje,

ale lze téměř s jistotou říci, že jím není muž-živitel rodiny. Jedinci mohou být klienty „nového“ sociálního státu v různých životních fázích, například jako děti pracujících rodičů, mladiství při zácvičku při vstupu na pracovní trh, dospělí v rekvalifikačních kurzech, pracující rodiče s malými dětmi, či staří lidé potřebující pečovatelské služby (Huber, Stephens, 2006).

Rozdíly mezi politikami starých a nových sociálních rizik lze sledovat také v jejich podpoře mezi občany (Taylor-Gooby, 2004d). Jak již bylo uvedeno v podkapitole zabývající se rozdíly mezi starými a novými sociálními riziky, opatření a politiky chránící proti starým sociálním rizikům získala mezi lidmi rozsáhlou podporu, pevně zakotvenou v institucionálním uspořádání těchto politik (ibid.). Vlády tak při implementaci reforem narážejí na problémy a uchylují se ke komplexním postupům a vyjednávání v rámci rozdílných politických a sociálních systémů (viz následující podkapitola).

Politiky nových sociálních rizik přitom často nabízejí možnosti přeměnit slabé stránky v silné – mobilizovat pracovní sílu, zvýšit produktivitu a posílit ekonomický růst a také vylepšit situaci znevýhodněných skupin (osamělých rodičů, nízko- a nekvalifikovaných pracovníků atd.) a snížit chudobu, to vše současně a s menšími finančními výdaji, než jsou výdaje na poskytování sociálních dávek. Navzdory těmto žádoucím cílům je podle Taylora-Goobyho (2004d) pro vlády velmi obtížné reformovat své politiky tímto směrem, a to ze dvou důvodů. Za prvé, politiky nových sociálních rizik mají mnohem menší voličskou podporu než politiky starých sociálních rizik. Mladí lidé, nízkokvalifikovaní dělníci a ženy patří mezi skupiny s nedostatkem politického vlivu (Bonoli, 2006b), skupiny, které nejsou příliš dobře organizovány odbory ani politickými stranami, jsou v mimořádném a především přechodném životním stádiu a navíc mají většinou silné rodinné vazby na „klíčové“ pracovníky (muže-živitele) mnohem více ohrožené starými než novými sociálními riziky. Stará sociální rizika se dotýkají dobře organizovaného jádra pracující populace a také výhod velkých zájmových skupin. Jak Taylor-Gooby (2004d: 48) dodává: „Přeci jenom většina lidí očekává, že se stane důchodci a má obavy ze ztráty příjmu z důvodu nemoci či invalidity.“

Druhým důvodem, proč je podle Taylora-Goobyho (2004d) pro vlády obtížné reformovat stávající politiky starých sociálních rizik směrem k těm novým, je to, že nová sociální rizika zahrnují sociální hodnoty dotýkající se rodinné a pracovní etiky a otázek materiálních zájmů. Zakořeněná přesvědčení o jistých limitech státních intervencí do fungování trhů práce a rodinného života tak začínají být zpochybňována. Hodnotové otázky týkající se opatření starých sociálních rizik, jako např. invalidních či starobních penzí či nemocenské, jsou mnohem méně diskutována, protože legitimita těchto opatření má obecně širokou podporu i mezi ostatními evropskými sociálními státy (ibid.). Z obou těchto důvodů jsou proto tolik žádoucí reformy politik starých sociálních rizik často velice obtížné politicky prosaditelné a proveditelné, nicméně jednotlivé národní státy si začínají uvědomovat, že tyto reformy jsou nezbytné. Následující kapitola tak ukazuje reformní trendy.

3.3. Odezvy národních sociálních států na nová sociální rizika

Analýzy různých autorů (např. Armingeon, Bonoli, 2006, Bonoli, 2006a, 2007, Esping-Andersen, 1999, Pierson, 2001, Scharpf, Schmidt, 2000a, 2000b, Taylor-Gooby, 2004a, 2005) ukazují, že reakce jednotlivých typů národních sociálních států na nová sociální rizika spojená s přechodem k postindustrialismu, tedy politiky nových sociálních rizik, se liší. Jak ukazuje například Taylor-Gooby (2005: 45), existující sociální politiky formovaly objevení se nových sociálních rizik v různých evropských zemích. Režimové rozdíly, nastavené ve většině případů v odpovědi na stará sociální rizika, jsou významnými faktory v ovlivňování schémat nových sociálních rizik, které různé evropské země rozeznávají.

Severské státy, kupříkladu, mají pevně ustavenou tradici pro pozitivní aktivaci a snaží se rozvinout politiky, které by napomohly zvládnout tlaky na rostoucí výdaje, ale zároveň udržet – co nejvíce je to možné – cíl „dlouhodobě fungujícího, rovnoprávného a univerzálního občanství“ (Taylor-Gooby, 2005: 49). Konzervativní země čelí velkým problémům při transformaci, protože významné skupiny z řad sociálních partnerů jsou schopné využít své příležitosti a díky právu veta zablokovat reformy. Liberální Velká Británie šla nejdále v rozvoji tržně orientovaných politik, ale za cenu velké kritiky ze strany Evropské unie na adresu nedodržování doporučení EU týkajících se sociální ochrany a zajištění (ibid.).

Reformní procesy tedy často zahrnují rozdílné strategie – oddělení klíčových sociálních aktérů (např. odborů) od podporujících koalicí; hledání možností restrukturovat politiky podrytím součinnosti zájmových struktur tím, že některé skupiny rozvinou své zájmy jiným směrem;^{xxxii} nebo rozvinutí dlouhého a detailního vyjednávání mezi všemi zainteresovanými sociálními aktéry, které je usnadněno tím, že jsou si všichni vědomi nedostatků ve stávajícím systému^{xxxiii} (Taylor-Gooby, 2004d).

Bonoli (2006a, 2007) přidává další důležitý faktor, který podle něj „hraje klíčovou roli v určení schopnosti zemí adaptovat se na postindustriální svět“ (Bonoli, 2006a: 14), a tím je načasování.^{xxxiv} Rozdíly v „načasování“ rozhodujícího socioekonomického vývoje, jako je deindustrializace, změny v aspiracích žen, či stárnutí populace, ovlivňují schopnost zemí reagovat na tyto změny i formování politik nových sociálních rizik. Například v severských zemích se expanze zaměstnávání v sektoru služeb a masivní vstup žen na trh práce vyvolávající potřebu harmonizace pracovního a rodinného života objevily již v sedmdesátých letech, tedy v období, kdy stárnutí populace ještě „nenafouklo“ rozpočet určený pro penze a zdravotní péči. Naproti tomu, kontinentální evropské země, jako například Německo či Itálie, vstoupily do postindustriální éry o něco později (v devadesátých letech, nebo dokonce až na počátku nového tisíciletí) a současné problémy trhu práce a aspirace žen zapojit se na pracovní trh musí soupeřit se zachováním „starého“ sociálního státu (Bonoli, 2006a).

Zároveň autoři (Taylor-Gooby, 2005, Bonoli, 2006a, 2007) poukazují na to, že politiky nových sociálních rizik, které jednotlivé nové sociální státy rozvíjejí, nereflektují konstantně charakteristiky existujících režimů politik starých sociálních rizik (Esping-Andersen, 1990, 1999). Reformy nových sociálních rizik jsou sice všeobecně formovány skrze „path-dependency“^{xxxv} (Taylor-Gooby, 2005: 46), nicméně se v některých ohledech liší. Nástroje používané k uspokojení potřeb se totiž postupně mění. Například, lze zaznamenat pokles příspěvků do schémat sociálního pojištění k financování státních výdajů v konzervativních zemích (například ve Francii) a naopak nárůst daňově financovaných schémat v tomto režimu sociálního státu (ibid.). Bonoli (2006a) poukazuje na přejímání aspektů ze severského modelu i dalšími režimy sociálních států, především pak právě konzervativním režimem. Jedná se především o koncept flexicurity,^{xxxvi} včetně snižování ochrany pracovního místa a naopak zvyšování zajištění zaměstnatelnosti osob, aktivizace a programy aktivní politiky zaměstnanosti, podpory celoživotního vzdělávání, posílení politik pro podporu rovnosti mužů a žen na trhu práce i pro podporu harmonizace práce a rodinného života (EC, 2008a) – tedy aspektů podle Bonoliho (2007) klíčových pro přežití sociálního státu v současném postindustriálním sociálním a ekonomickém prostředí.

Taylor-Gooby (2005: 47-49) toto „nové paradigma v sociální politice“ připisuje změně ekonomického paradigmatu v soudobých společnostech – posunu od neo-keynesiánského intervencionismu k pragmatickému monetarismu. Tento posun je podle zmíněného autora zapříčiněn třemi hlavními politickými změnami. Za prvé, kapacita vlád rozhodovat o ekonomické aktivitě skrze manipulaci se směnnými kurzy a úrokovými mírami je v současnosti limitována, a to ze dvou důvodů – jednak kvůli expanzi a globalizaci měnových trhů, které dovoluji spekulantům profitovat manipulací s těmito kurzy, což má za následek destabilizaci hodnoty měn; a jednak kvůli operacím na vysoce konkurenčních mezinárodních trzích s mnoha produkty a službami, na nichž změna hodnoty měny, a tudíž i změna obchodních cen, smaže efekt jakékoliv politiky úrokových měr individuálního národního státu. Vlády už tak nejsou suverénními aktéry rozhodujícími o domácí ekonomice (podrobněji viz Scharpf, Schmidt, 2000a). Za druhé, deficitní financování už není nadále viděno jako správný motor pro pohánění ekonomického růstu a obranný mechanismus proti nezaměstnanosti v období ekonomické recese, pozornost politiků se naopak posunuje k metodám posilujícím flexibilitu a redukujícím překážky na trzích práce s cílem mobilizovat konkurenceschopnou pracovní sílu. Za třetí, náklady na sociální státy jsou v globalizované ekonomice viděny primárně jako zátěž výrobního sektoru a takové sociální politiky musí být ospravedlňovány jako sociální výdaje podporující především komparativní výhody, spíše než sociální standardy jako takové (Taylor-Gooby, 2005).

Tato změna ekonomického paradigmatu má podle Taylora-Goobyho (2005) značný vliv na evropské sociální státy a byla také významnou silou podporující rekonstrukci,^{xxxvii} rekalibraci^{xxxviii} a restrukturalizaci sociálních států vedoucí k redukci sociálních výdajů

a nákladů na pracovní sílu i posílení flexibility pracovní síly (Pierson, 2001c). Zároveň znamenala posun odpovědnosti při uspokojování potřeb od státu k jednotlivcům (Mishra, 1999) a také ospravedlnění omezení angažovanosti státu v naplňování některých potřeb svých občanů.

Detailněji se reakcemi jednotlivých národních sociálních států na měnící se socio-ekonomické podmínky a přechod k postindustrialismu, analýzou jejich adaptace na nově se objevující sociální rizika i změnou sociálně-ekonomických politik těchto vyspělých západních zemí zabývají již zmínění autoři (např. Armingeon, Bonoli, 2006, Bonoli, 2006a, 2007, Esping-Andersen, 1999, Pierson, 2001, Scharpf, Schmidt, 2000a, 2000b, Taylor-Gooby, 2004a, 2005). My se v následující kapitole zaměříme na roli sociálních partnerů a Evropské unie při reformách sociálních států a adaptaci na nové podmínky a nová sociální rizika.

3.4. Role sociálních partnerů při reformách sociálních států

Podle Taylora-Goobyho (2004c, 2005) mohou reformy sociálních států, reagující na nově se objevující sociální rizika, postupovat vpřed, navzdory tomu, že jsou nositelé nových rizik – jak bylo poznamenáno výše – relativně slabou politickou silou. Reformní proces závisí ve většině případů na programech preferovaných politickými aktéry, kteří jsou schopni uplatnit svůj vliv. Schopnost nalézt kompromis závisí na institucionálních podmínkách a na zájmech mobilizovaných na podporu konkrétního problému. Fakt, že nastavení sociálních států založené především na zájmech spojených se starými sociálními riziky lze modifikovat, je důkazem toho, že systémy, které byly někdy vnímány jako „nehybné objekty“ (Taylor-Gooby, 2004c: 233), souhlasí se změnami postavení sociálních partnerů. Tyto změny v rámci nastoleného sdružování se aktérů jsou mimořádně důležité pro rozvoj politik nových sociálních rizik.^{xxxix} Podle tohoto autora se tak politiky nových sociálních rizik rozvinuly jako výsledek schopnosti vyjednávání a prosazení svých zájmů vlivnějšími politickými aktéry, než jsou sami nositelé nových sociálních rizik. Výsledkem jsou postupně se objevující reformy trhu práce vedené buď požadavky na rozšíření *negativní aktivace*, s nároky na dávky podmíněnými aktivní snahou hledat zaměstnání a s politikami „make work pay“, které snižují poměr relativních sociálních dávek vzhledem ke mzdám (podporováno zaměstnavateli a pravicovými stranami), anebo požadavky na *pozitivní aktivaci*, která podporuje rozvoj dovedností a vzdělávání potřebný pro (re)integraci na pracovní trh (podporováno sociálně demokratickými stranami).^{xl} V obou přístupech je důraz kladen na mobilizaci pracovní síly za pomoci její aktivace, model reforem (příklon k negativní či pozitivní aktivaci) je však očividně ovlivněn politikami starých sociálních rizik, které komponují režim toho kterého národního sociálního státu.

Sociální partneři, zejména pak zaměstnavatelé, hrají důležitou roli při tvorbě politických koncepcí reagujících na nově se objevující rizika, stejně tak jsou důležité i „modernizující koalice“ mezi politickými stranami a zájmovými skupiny sociálních partnerů (Taylor-Gooby, 2005: 82). Vzhledem k tomu, že novými sociálními riziky nejvíce ohrožené skupiny neparticipují na vytváření nových reforem, výstupy těchto reforem naplňují zájmy vlivných sociálních aktérů (zaměstnavatelů, koalic politických aktérů a zájmových skupin apod.) v mnohem větší míře, než tomu bylo v případě starých sociálních rizik (Taylor-Gooby, 2005, Armingeon, Bonoli, 2006).

Politici aktéři a zainteresovaní sociální partneři by se tedy podle závěrečných doporučení zprávy Taylora-Goobyho (2005) při plánování reforem měli snažit vyjednat kompromis se snahou o dosažení sociálních cílů (hlavním je redukce chudoby) skrze mechanismy podporující flexibilitu na trzích práce, posilující lidský kapitál a rozšiřující odpovědnost jednotlivce za sebe sama. Skupiny ohrožené novými sociálními riziky by do tohoto vyjednávání měly být zapojeny stejně jako zmínění vlivní sociální aktéři (zaměstnavatelé, zaměstnavatelské organizace, odborové organizace a politici).

3.5. Role Evropské unie při reformách sociálních států

Důležitá je ve výše popsaném procesu také role Evropské unie. Jak poznamenává Taylor-Gooby (2005), Evropská unie má velké možnosti přispět k rozvoji inovativních politik reagujících na nově se objevující sociální rizika, především co se týče změn na trzích práce a postavení žen na těchto trzích, a to díky tomu, že aktivity v těchto oblastech na národních úrovních jsou poměrně málo rozvinuté a národní političtí aktéři nemají ještě pevně zakotvené pozice týkající se této problematiky (ibid.).

Jak je však uvedeno v podkapitole týkající se europeanizace jako jednoho z možných vnějších tlaků na národní sociální státy, Evropská unie ovlivňuje jednotlivé národní sociální politiky především nepřímo skrze ekonomická opatření, tlak na privatizaci veřejných služeb a státem vlastněných podniků zajišťujících infrastrukturu a také skrze rychle se rozvíjející systém evropského trhu s privátním pojištěním (Leibfried, 2005). Právně závazných a vymahatelných legislativních pravidel (direktiv) týkajících se přímo sociálních otázek je poskrovnu, protože, jak uvádí například Rhodes (2005) na příkladu politiky zaměstnanosti, podle evropských smluv musí evropská legislativa politiky zaměstnanosti brát do úvahy odlišnosti v systémech industriálních vztahů a pracovního práva v jednotlivých členských zemích. Direktiva Evropské unie v této oblasti (i v oblasti sociální politiky obecně) se proto záměrně vyhýbají cílům úplné harmonizace a soustředí se pouze na „částečnou harmonizaci“ nebo na „různorodost vystavěnou na společných standardech“ (Kenner, 2003: 30-31, cit. dle Rhodes, 2005: 283-284).

Nicméně, tato tzv. metoda Společenství^{xli} (nadmárodní tvorba politiky) je v oblasti politiky zaměstnanosti (i dalších sférách sociální politiky, například politiky sociálního začleňování atp.) postupně vytlačována a nahrazována tzv. koordinací politik, známou také jako *otevřená metoda koordinace*.^{xlii} Tato metoda poskytuje nový rámec pro koordinaci mezi jednotlivými členskými zeměmi Evropské unie, jejichž národní politiky mohou být nasměrovány na určité společné cíle. Tato mezivládní metoda (Evropa, 2008b) je založena a) na společném identifikování a definování cílů, jež mají být dosaženy (přijatých Evropskou radou), b) na společně stanovených měřících nástrojích (statistikách, indikátorech, směrnicích) a c) na benchmarkingu, tedy srovnávání provádění a výkonů jednotlivých členských států a výměně příkladů dobré praxe (monitorováno Evropskou komisí). Otevřená metoda koordinace se také vyznačuje ne-hierarchickým zapojením aktérů do tvorby politických rozhodnutí. Opatření otevřené metody koordinace jsou pro jednotlivé členské státy nezávazná a flexibilní (Rhodes, 2005) a na rozdíl od metody Společenství nejsou tedy státy povinny měnit svůj národní legislativní rámec pro to, aby vyhověly rozhodnutím EU (López-Santana, 2006). Další rozdíl mezi metodou Společenství a otevřenou metodou koordinace lze nalézt v postavení EU – v rámci otevřené metody koordinace je role EU oslabena, protože rozhodnutí EU nejsou soudně vymahatelná a EU tedy nemůže potrestat ty členské státy, které neimplementují její nařízení, protože k tomu Evropská unie nemá adekvátní donucovací mechanismy a instituce tak, jako v případě rozhodnutí, regulací a direktiv v rámci metody Společenství (López-Santana, 2006, Rhodes, 2005).

Jak tedy Evropská unie dosahuje toho, že jednotlivé členské státy se rozhodnutími dosaženými v rámci otevřené metody koordinace neboli tzv. měkkým právem, které není vymahatelné jako EU direktiva či regulace, řídí? Podle López-Santanové (2006) je donucovací efekt EU direktiv a regulací v případě měkkého práva nahrazen tzv. *efektem rámování*.^{xliii} Zjednodušeně popsáno, ve fázi identifikace problému a ustanovování agendy v rámci cyklu tvorby politiky jsou jisté „skutečnosti“ vnímány, identifikovány a zformulovány (zarámovány) jako problém, který je následně prosazen do domácí politické diskuse. Evropské směrnice definují společné evropské problémy, které by tvůrce národních politik měly ovlivňovat. V důsledku toho se skutečnosti definované EU jako problémy dostávají do výhody před ostatními skutečnostmi, protože je nadnárodní instituce legitimizovala a zformulovala (zarámovala) jako věc společného zájmu. Individuální doporučení jednotlivým členským státům pak definují, co Evropská unie vnímá jako domácí problém toho kterého státu, což by následně mělo přimět domácí politické aktéry k zahájení diskuse na toto problematické téma. To také znamená, že národní aktéři nemusejí sami iniciovat diskusi nad problematickými otázkami, nad tím, že je „něco špatné“ a že by určitá politika měla být pozměněna/reformována, nadnárodní instituce (EU) to učiní místo nich. Navíc Evropská unie poukazuje také na relativní výhody či nevýhody svých členských států tím, že poskytuje explicitní srovnání výkonnosti těchto zemí za pomoci kvantitativních indikátorů (viz například *Indicators for monitoring the Employment Guidelines*, EC, 2008b). V tomto

smyslu, pokud určitý členský stát nedosahuje toho, co plní jiné členské státy, Evropská unie tuto „nevýhodou“ formuluje (zarámuje) jako domácí problém tohoto členského státu. Opakující se varování EU připomínají státům, že by se měly snažit řešit tyto nevýhody (problémy), pokud tak neučiní mohou se stát nekonkurenceschopnými. Jakmile je nějaká skutečnost zformulována (zarámována) jako problém, stává se součástí domácí politické agendy a vláda by se s tímto problémem měla zabývat a formulovat potenciální aktivity k řešení tohoto problému (López-Santana, 2006). Jako příklady dobré praxe jí mohou sloužit úspěšnější státy EU, kterým se daří cíle nastavené EU naplňovat. Důraz je kladen na učení skrze výměnu informací, benchmarking, peer-review,^{xliv} diskuse a také – pokud nelze jinak – na „obviňování a zahanbení“ (Larsen, Taylor-Gooby, 2004: 187). Shrňme-li výše uvedené, podle López-Santonové (2006) tedy Evropská unie za pomoci otevřené metody koordinace ovlivňuje své členské státy především tím, že:

- definuje, na jaké problémy se mají národní političtí aktéři zaměřit tak, aby zvýšili konkurenceschopnost své národní ekonomiky a vypořádali se s vnitřními a vnějšími tlaky,
- poukazuje a posiluje myšlenky, že nastolená politická linie je dobrá (nebo špatná) a také nutná,
- omezuje a limituje politické možnosti a směry aktivit a jednání, které by měli tvůrci národní politiky rozvíjet a využívat,
- poskytuje potenciální směry aktivit, které umožňují tvůrcům politik vzít si ponaučení a přiučit se způsobům, které pomáhají daný problém řešit či alespoň zmenšovat.

V tom tedy spočívá schopnost nezávazných doporučení (měkkého práva) v rámci otevřené metody koordinace ovlivňovat identifikaci a formulaci problémů v národních státech. V tomto ohledu je role Evropské unie při reformách sociálních států velice důležitá, protože ukazuje možnou cestu pro řešení nově se objevujících sociálních problémů, založenou na aktivačních opatřeních a škále různých instrumentů postavených na regulacích spíše než – jako tomu bylo v případě starých sociálních rizik – na redistribuci, což nechává prostor pro sociální zvyklosti jednotlivých národních sociálních států a umožňuje implementovat různé flexibilní přístupy pro boj s novými sociálními riziky (Larsen, Taylor-Gooby, 2004). Podle těchto autorů mohou být politiky nových sociálních rizik široce chápány jako investice podporující ekonomickou konkurenceschopnost a rozvíjející pracovní sílu, spíše než jako další zátěž sociálního státu. Vzhledem k tomu, že národní sociální i političtí aktéři se soustředí zejména na stará sociální rizika a nová stojí spíše na okraji jejich zájmů, příležitosti rozvinout nové politiky ze strany EU jsou otevřenější. „Z tohoto důvodu se nová rizika objevují mnohem markantněji v sociálně politických aktivitách Evropské unie, než v aktivitách národních států“ (ibid. 183-184).

Je však na místě připomenout, že, ač je role Evropské unie v oblasti nových sociálních rizik signifikantní, obecně jsou sociální cíle podřízené cílům ekonomickým (Annesley, 2007). V rámci Evropské unie je důraz kladen na konkurenceschopnost a sociální politiku zaměřenou na kapitál (Farnsworth, 2008). To se odráží i v hlavním cíli Lisabonské strategie, zahájené roku 2000, udělat z Evropy do roku 2010 „nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější na znalostech založenou ekonomiku na světě, schopnou udržitelného ekonomického růstu s více a lepšími pracovními místy a větší sociální kohezí“ (EP, 2000). Ač se v tomto strategickém cíli EU objevují i cíle sociální, prim hraje cíl ekonomický (podrobněji viz např. Scharpf, 2002). Jak uvádí Annesley, „trh hraje stále prominentnější roli v Evropské unii, [...] Evropská unie prosazuje deregulované trhy práce a snížení výdajů sociálních států“ (ibid. 195-196). Scharpf (2002) to označuje jako „konstituční asymetrii“ mezi ekonomickými a sociálními cíli evropské integrace, mezi politikami prosazujícími tržní efektivitu a politikami podporujícími sociální ochranu a rovnost.

„Národní sociální státy jsou právně i ekonomicky limitovány evropskými pravidly ekonomické integrace, liberalizace a práva konkurence, zatímco snahy adoptovat evropské sociální politiky jsou politicky znemožněny různorodostí národních sociálních států, odlišujících se nejenom úrovní svého ekonomického rozvoje, a tudíž schopností platit za sociální transfery a služby, ale i – a to dokonce signifikantněji – normativními aspiracemi a institucionálními strukturami.“ (Scharpf, 2002: 645)

Výše prezentovaná otevřená metoda koordinace nechává podle Scharpfa (2002) faktické politické volby na národních aktérech, ale skrze prosazování společných cílů a indikátorů a skrze komparativní evaluace výkonnosti národních států pomáhá ke zlepšení těchto voleb. Scharpf nicméně prezentuje omezení, která s sebou otevřená metoda koordinace přináší (viz Scharpf, 2002: 654-656) a v návaznosti na studie jiných autorů (např. Pierson, 2001, Scharpf, Schmidt, 2000a, Swank, 1998) zdůrazňuje odolnost sociálních států, založenou na předchozích volbách, zkušenostech a již zakotvených institucích („path-dependent“), vůči dolů směřujícím tlakům ekonomické soutěže.

Shrnutí

Tato stať si kladla za cíl prezentovat v širším sociálně historickém kontextu koncept nových sociálních rizik, politiky nových sociálních rizik a roli aktérů při reformách sociálních států vyvolaných vnějšími (globalizace, europeanizace), ale především vnitřními (demografická změna a stárnutí populace, individualizace společnosti spojená s rozpadem tradičních rodin a měnící se trhy práce) tlaky.

Nová sociální rizika jsme v návaznosti na Armingeona a Bonoliho (2006) a Taylora-Goobyho (2004c, 2005) vymezili jako a) ohrožení rovnováhy mezi pracovní kariérou a rodinnými povinnostmi, b) ohrožení adekvátního zajištění péče o malé děti,

závislé seniory a nemohoucí osoby, c) ohrožení schopnosti získat adekvátní placené zaměstnání a mzdové zajištění v podmínkách nestandardních, flexibilních pracovních vztahů a kontraktů, především v důsledku nedostatku potřebné kvalifikace a dovedností, d) riziko ztráty kvalifikace a ohrožení možnosti získání nové kvalifikace v prostředí mnohem flexibilnějších pracovních trhů, e) riziko zapříčiněné využíváním privátních zajištění, která poskytují nejistou nebo neadekvátní podporu (penzi) nebo neuspokojivé služby, f) riziko nedostatečného pokrytí sociálním zabezpečením v období nezaměstnanosti, nemoci, invalidity či stáří v důsledku atypických (přerušovaných) pracovních kariér. Zatímco *politiky starých sociálních rizik* se orientují spíše na pokrývání rizik spojených se ztrátou schopnosti vydělávat v důsledku vysokého věku, nezaměstnanosti, nemoci, či invalidity, *politiky nových sociálních rizik* se zaměřují především na zvyšování schopnosti jedinců vydělat si sami na sebe skrze pokračující vzdělávání, školení, rekvalifikace a socializaci pečovatelských služeb pro usnadnění harmonizace práce a rodinného života. Prioritou je tedy mobilizace populace s cílem posílit konkurenceschopnost a rozšířit příležitosti i pozměnit chování a uvědomění si vlastní odpovědnosti (Taylor-Gooby, 2004d). Mezi skupiny nejohroženější novými sociálními riziky patří především *mladí lidé, ženy a osoby nekvalifikované nebo s nízkou kvalifikací*.

Tato stať však explicitně ukázala také to, jak jsou reakce národních sociálních států na vnější i vnitřní tlaky institucionálně podmíněné. Ač byly státy ovlivňovány stejnými vnějšími změnami vyvolanými měnicím se ekonomickým prostředím i podobnými vnitřními tlaky (stárnutí populace, měnicí se trhy práce atp.), jejich reakce na ně se výrazně lišily (např. Scharpf, Schmidt, 2000a, 2000b, Pierson, 2001, Esping-Andersen, 1996) a byly ovlivněny zejména předchozí volbami a způsoby řešení („path-dependency“) a díky nim ustaveným institucionálním rámcem. Institucionální odlišnosti se přitom týkají především struktury a fungování sociálního státu, systému industriálních vztahů, správy a řízení společnosti i politického systému (Scharpf, Schmidt, 2000a). Institucionálně podmíněné tak budou i reakce politických a sociálních aktérů při podpoře reformem sociálních států a adaptace sociálních politik na nově se objevující sociální rizika.

Právě s ohledem na tyto poznatky je nutné při analýzách nově se objevujících sociálních rizik i analýze adaptačních procesů v České i Slovenské republice na tato nová sociální rizika přihlížet k institucionálnímu rámci vymezujícímu možnosti reformních opatření i jejich podpory jednotlivými sociálními a politickými aktéry. Ustavené instituce totiž limitují možnosti voleb jednotlivých sociálních i politických aktérů reagovat na nová sociální rizika. Institucionální kontext a předchozí způsoby řešení tedy zásadně ovlivňují řešení rizik a problémů nově se objevujících.

Poznámky

ⁱ Meziválečné roky navíc ukázaly další velice významné implikace masové nezaměstnanosti ve formách industriálních nepokojů, politické nestability, růstu fašismu a obecně hrozby pro sociální pořádek kapitalismu (Mishra, 1999).

ⁱⁱ Plnou zaměstnanost lze popsat jako rovnováhu na trhu práce (ekonomickou i sociální, viz Britton, 1997), nebo-li jako „udržitelnou“ či „přirozenou“ míru nezaměstnanosti (přirozená míra nezaměstnanosti = míra nezaměstnanosti nezrychlující inflaci). V původním Beveridgeově výkladu (1944) ovšem plná zaměstnanost neznamovala rovnováhu, ale více pracovních míst než je nezaměstnaných osob; navíc tato pracovní místa měla být dostupná a s uspokojivou mzdou tak, že se od nezaměstnaných očekávalo, že budou mít o tato volná pracovní místa zájem (cit. dle Britton, 1997).

ⁱⁱⁱ Polopropustné hranice národních ekonomik umožňovaly národním vládám i odborům více méně ignorovat možnosti odchodu vlastníků kapitálu, daňových poplatníků i konzumentů do zahraničí. Rozhodnutí o výši i typu daní (a tedy i o úrovni transferu veřejných služeb) tedy bylo limitováno spíše politicky, než ekonomicky, a proto zvýšení mzdových i nemzdových nákladů, stejně jako jednotné regulace podmínek produkce i zaměstnávání, muselo být akceptováno všemi firmami na trhu, náklady pak mohly být přeneseny na konzumenty bez ohrožení výtěžnosti kapitalistické produkce (Scharpf, 2000).

^{iv} Komunistické země, kde vládní establishment „zrušil“ nezaměstnanost a garantoval právo na práci pro každého, necháváme v této stati stranou.

^v Jedním z principů Rehn-Meidnerova modelu bylo využívání mzdového vyrovnávání jako formy industriální politiky. Minimalizace mzdových diferencí mezi kvalifikačními kategoriemi sloužila k penalizaci málo produktivních firem a tedy i ke směřování pracovních sil do efektivnějších podniků (Klimplová, 2007). Solidaristické mzdové dohody tak podporovaly „růst produktivity a strukturální přizpůsobení, stejně jako sociálně-demokratické egalitářské ambice“ (Wood, 2001: 399).

^{vi} Z angl. „learning“ = učení se, „by“ = prostřednictvím, pomocí, „doing“ = děláni.

^{vii} Režimy sociálního kapitalismu dle dle Esping-Andersena (1990).

^{viii} Zatímco v ostatních zemích OECD se míra nezaměstnanosti mezi lety 1971 a 1989 pohybovala kolem 10 procent, například v sociálně-demokratickém Švédsku oscilovala okolo 2 procent (Wood, 2001).

^{ix} Překlad anglického „corporate governance“.

^x Uruguayská smlouva z roku 1994 poprvé zmiňuje, že zemědělství může být subjektem multilaterálního obchodování. Snaží se také vytyčit globálněji akceptované výrobní standardy pro zemědělské produkty (UNPA, 2004).

^{xi} V originále „downward harmonization“ of social protection“ (Jaeger, Kvist, 2003: 560).

^{xii} Zlatý věk welfare kapitalismu neznamoval pouze plnou zaměstnanost pracující populace (primárně mužů, ale i rostoucí participaci žen na trhu práce), ale především kvalitní a jistá zaměstnání na plný úvazek, často ve výrobě a přidružených průmyslových odvětvích. Nedostatek dovedností nebyl bariérou pro získání zaměstnání, neboť nová masová průmyslová produkce požadovala velké množství polo-kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků. Vedle zaměstnanosti rostl v některých zemích počet členů odborových organizací a kolektivní vyjednávání se tak stalo legitimnější a kompetentnější. Rostoucí poptávka po pracovní síle i rostoucí produktivita zlepšily mzdy a vylepšily pracovní podmínky. Výhody ekonomického růstu a produktivity tak přiměly lidi pracovat. Plná zaměstnanost kombinovaná s fordistickou metodou produkce a industriálními vztahy vytvořila slušně zabezpečená pracovní místa na plný pracovní úvazek s dobrými mzdami a sociálními výhodami (Mishra, 1999).

^{xiii} Již neplatí, co platilo v období industrialismu, a to že ekonomický růst znamená zároveň i nárůst počtu pracovních míst (Esping-Andersen, 1990, nebo viz výše). Termín *jobless growth* popisuje situaci, kdy zatímco ekonomika roste, zvyšuje se profit a dochází k růstu cen tržních akcií, nezaměstnanost místo toho, aby klesala, spíše stoupá; nebo v lepším případě (jako např. v USA) jsou zajištěná a dobře placená pracovní místa nahrazována hojným počtem nejistých pracovních míst na částečný úvazek. Pozitivní vztah mezi ekonomickým růstem, zaměstnáváním a mzdami přestává existovat (Mishra, 1999). Jobless growth tak vyvolává problémy při snahách dosáhnout plně zaměstnanosti a způsobuje také vážné problémy pro financování sociálních států (Esping-Andersen, 1990).

^{xiv} Známy také je Baumolova nemoc, či „nemoc nákladů“.

^{xv} V anglickém originále „soft laws“. Více viz podkapitola Role Evropské unie při reformách sociálních států.

^{xvi} Demografická změna, nazývaná také v některých publikacích jako demografický přechod, je zapříčiněna jak poklesem míry porodnosti, tak i poklesem míry úmrtnosti. V Evropě je průměrná míra porodnosti kolem 1,5, což je hluboko pod tzv. replacement mírou, která činí 2,1 (Malmberg, 2006). To znamená, že se populace v Evropě postupně zmenšuje a rostoucí průměrná délka dožití nakládá demografickou rovnováhu od mladých ke starým, s potenciálně významnými dopady na životní úroveň (ibid.).

- xvii Podľa odhadů Eurostatu (2005) podíl starších lidí (65 let a více) na celkovém počtu obyvatel v zemích EU-25 vzroste z 16,4 % v roce 2004 na 29,9, % v roce 2050, přičemž podíl velmi starých lidí (nad 80 let) na celkovém počtu obyvatel se podle odhadů v tomto období téměř ztrojnásobí – z 4 %v roce 2004 na 11,4 % v roce 2050 (Eurostat, 2005).
- xviii Podľa odhadů Eurostatu (2005) podíl osob v produktivním věku (15 až 64 let) na celkovém počtu populace v zemích EU-25 klesne z 67,2 % v roce 2004 na 56,7 % v roce 2050.
- xix V anglickém originále tzv. dependency ratio znamená podíl všech osob ve věku 0 až 14 let a ve věku 65 let a více na celkovém počtu osob ve věku 15 až 64 let (Eurostat, 2005).
- xx Single je člověk starý dvacet pět až čtyřicet let, žije sám, je nesezdaný, nekohabituje (tj. nežije ani "na hromádce" s druhem či družkou), je ekonomicky nezávislý, nemá konkrétní vize do budoucnosti a je s tímto stavem spokojen, klade na čelní příčku svého žebříčku hodnot nezávislost a svobodu (Mlčoch, 2008).
- xxi Fordistická masová produkce znamenala zvýšení zájmu o nekvalifikované a nevzdělané dělníky, kteří se ujali značně stereotypní, na zaškolení nenáročné a opakující se formy průmyslové produkce (Tether, 2005).
- xxii V anglickém originále „the trilemma of the service economy“ (Wren, 2001: 243), poprvé tento termín použili Iversen a Wren (1998).
- xxiii Wren (2001) tento režim označuje jako křesťansko-demokratický.
- xxiv Ženy samozřejmě mají právo pracovat, nicméně se podle převládajícího ideologického přesvědčení v tomto režimu mohou zabývat stejně důležitými aktivitami i mimo trh práce (péče o děti či manžela). Povinnosti vlády tak není zajišťovat stejné pracovní příležitosti na trhu práce pro ženy jako pro muže (Wren, 2001).
- xxv Konkrétní příklady řešení tohoto trilematu v jednotlivých režimech uvádí Wren (2001) na příkladech Velké Británie, Francie a Nizozemí. Bonoli (2006a) pak popisuje reakce jednotlivých režimů na nové podmínky na trzích práce a na deindustrializaci na příkladech Velké Británie, Německa a Švédska.
- xxvi Tzv. on-call contracts a zero-hour contracts.
- xxvii Podíl zaměstnanosti těch, co jsou zaměstnaní na částečný úvazek a na dobu určitou plus osoby samostatně výdělečně činné, na celkovém počtu zaměstnaných vzrostl v EU-25 z 36 % v roce 2001 na téměř 40 % v roce 2005 (EC, 2006).
- xxviii Nazývané také jako industriální sociální politiky či poválečné sociální politiky (Bonoli, 2007), nebo „staré“ sociální státy (Huber, Stephens, 2006).
- xxix Z anglického „transfer“ = převod, přenos; „heavy“ = s důrazem.
- xxx Nebo také postindustriální sociální politiky (Bonoli, 2007), či „nové“ sociální státy (Huber, Stephens, 2006)
- xxxi Z anglického „service“ = služba, servis; „heavy“ = s důrazem.
- xxxii Taylor-Gooby (2004b) uvádí jako příklad útlum státních a expanzi privátních penzijních schémat ve Velké Británii (Pierson, 1994).
- xxxiii Například penzijní reforma ve Švédsku (Timonen, 2001, Taylor-Gooby, 2005).
- xxxiv Důležitost načasování v politice teoreticky diskutuje např. Pierson (2004).
- xxxv Z anglického „path“ = dráha, cesta, způsob (řešení); „dependency“ = závislost.
- xxxvi Termín „flexicurity“ je chápán jako nový pohled na flexibilitu a ochranu na trhu práce a snaží se sjednotit tyto dvě základní potřeby. Flexicurity může být definována jako politická strategie podporující flexibilitu trhů práce, pracovních organizací i pracovních vztahů na jedné straně a vysokého stupně zajištění pracovního místa i příjmu na straně druhé. Vychází z přesvědčení, že globalizace a technologická změna prudce mění potřeby zaměstnanců i firem na pracovním trhu. Firmy jsou pod rostoucím tlakem adaptovat a mnohem rychleji rozvíjet své produkty a služby. Pokud chtějí na trhu práce uspět, musejí neustále přizpůsobovat své výrobní metody měnícím se požadavkům globalizovaného trhu a tomu musí přizpůsobovat i znalosti a dovednosti pracovní síly, což na firmy klade zvýšené nároky co se týče zajišťování dalšího vzdělávání svých zaměstnanců. Zaměstnanci jsou si naopak vědomi neustálých transformací podniků a setrvávání na jednom pracovním místě již pro ně není dostatečným zajištěním a může být ve své podstatě i kontraproduktivní. Aby zaměstnanci byli schopni plánovat své životy i kariéry, potřebují nový druh ochrany, která musí přesáhnout určitou pracovní pozici a zajistit bezpečný přechod do nového zaměstnání (EC, 2008a).
- xxxvii Dekomodifikace se podle Esping-Andersena (1990) objevuje tehdy, když jsou služby poskytovány jako věc práv a člověk si může udržet svou existenci bez spoléhání se na trh práce. Rekomodifikace pak znamená opětovnou existenciální závislost na pracovním trhu, ať již formou zpřísnění kritérií nároku na dávky nebo jejich finanční redukcí (Pierson, 2001c).
- xxxviii Rekalibrací Pierson (2001c) myslí reformy, které by pomohly učinit současný sociální stát konzistentnější se současnými cíli a požadavky na sociální zaopatření. Autor rozlišuje dva druhy rekalibrace: 1) *racionalizace* zahrnuje modifikaci programů v souladu s novými představami o tom, jak dosáhnout zamýšlených cílů (např. snahy korigovat programy evidentně „nekompatibilní se stimuly“, Pierson, 2001c: 425, či případy překročení výdajů, které se projevují v souvislosti s měnícími se externími podmínkami a které následně významně ovlivňují fungování a funkci těchto programů); 2)

---

aktualizace se týká snah adaptovat se na měnící se společenské požadavky a normy (změny ve struktuře domácností, životních drahách, povaze trhů práce, či věkové struktuře společnosti).

^{xxxix} Konkrétní příklady těchto změn v pozicích sociálních aktérů v režimově odlišných zemích uvádí Taylor-Gooby (2004c: 234-235).

^{xi} Tyto dvě rozdílné tendence v soudobých reformách politiky zaměstnanosti, obě však zacílené na aktivaci pracovní síly, popisuje Ellison (2006) jako „work first“ přístup a „human capital“ přístup. Přístup „work first“ (z angl. „work“ = práce, zaměstnání; „first“ = první; tedy na prvním místě zaměstnání) se zaměřuje na rychlý přesun nezaměstnaných do zaměstnání. Určité množství vzdělávání a tréninkové asistence může být poskytováno (často však spíše privátními agenturami, než veřejnými službami zaměstnanosti), důraz je kladen především přímo na intenzivní poradenství a hledání zaměstnání, často podepřené systémem penalizací pro ty, kteří nevyhoví systémovým a programovým požadavkům. Přístup „human capital“ (lidský kapitál) rozvíjí politiky, které zdůrazňují důležitost vzdělání a tréninku jako nejlepších prostředků k ochraně zaměstnání a udržitelného přechodu do zaměstnání. Nejde jen o přípravu účastníků pro konkrétní pracovní místo, ale růstem určité úrovně lidského kapitálu rozšiřuje recipientům sociálních dávek škálu možností pro přijetí do zaměstnanosti v budoucnosti.

^{xli} Z angl. originálu „Community method“. Jedná se o obvyklou metodu tvorby rozhodnutí Evropské unie, kdy Evropská komise – která má exkluzivní právo iniciovat legislativní proces – předloží návrh Evropské radě a Evropskému parlamentu, kteří potom tento návrh prodebatují, podají pozměňovací návrhy a nakonec přijmou jako právo Evropské unie. V rámci procesu je návrh obvykle diskutován i dalšími orgány EU, jako například Evropskou ekonomickou a sociální komisí či Komisí regionů (Wallace, 2005, Europa, 2008a).

^{xlii} Z angl. „open method of coordination“ (ve zkratce OMC).

^{xliii} Z angl. „framing effect“.

^{xliiv} Profesionální zhodnocení práce druhého (např. kolegy, sousedního státu atp.).

Literatura

1. ANNESLEY, C. (2007): „Lisbon and social Europe: towards a European ‚adult worker model‘ welfare system.“ *Journal of European Social Policy*, vol. 17, no. 3, p. 195-205.
2. ARMINGEON, K., BONOLI, G. (eds.) (2006): *The Politics of Post-Industrial Welfare States. Adapting post-war social policies to new social risks.* New York: Routledge.
3. BAUMOL, W. J. (1967): „The macroeconomics of unbalanced growth.“ *American Economic Review*, vol. 52, no. 3, p. 415-426.
4. BECK, U. (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity.* London: Sage Publications.
5. BEVERIDGE, W. H. (1944): *Full Employment in a Free Society.* London: Allen and Unwin.
6. BONOLI, G. (2006a): *Adapting Employment Policies to Post-Industrial Labour Market Risks.* [Online]. Working Paper de l'IDHEAP, no. 6/2006. [Citováno dne 18. 3. 2008.]. Dostupné z: <[http://www-idheap.unil.ch/idheap.nsf/ed6f7e242e9019a7c12569ff0038e8f9/487d91da132f2231c12571730050c524/\\$FILE/texte%20wp%206-2006%20Bonoli.pdf](http://www-idheap.unil.ch/idheap.nsf/ed6f7e242e9019a7c12569ff0038e8f9/487d91da132f2231c12571730050c524/$FILE/texte%20wp%206-2006%20Bonoli.pdf)>
7. BONOLI, G. (2006b): „New Social Risks and the Politics of Post-Industrial Social Policies.“ In: Armingeon, K., Bonoli, G (eds.): *The Politics of Post-Industrial Welfare States. Adapting post-war social policies to new social risks.* New York: Routledge. P. 3-26.
8. BONOLI, G. (2007): „Time Matters. Postindustrialization, New Social Risks, and Welfare State Adaptation in Advanced Industrial Democracies.“ *Comparative Political Studies*, vol. 40, no. 5, p. 495-520.
9. BONOLI, G., VIC, G., TAYLOR-GOOPY, P. (2000): *European Welfare Future. Towards a Theory of Retrenchement.* Cambridge: Polity Press.
10. BONTURI, M., FUKASAKU, K. (1993): *Globalisation and Intra-Firm Trade: An Empirical Note.* *OECD Economic Studies*, no. 20, spring 1993, p. 145-159.
11. BRITTON, A. (1997): „The Full Employment in the Industrialized Countries.“ *International Labour Review*, vol. 136, no. 3, p. 293-314.
12. EC (2006): *Green Paper. Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century.* [Online.] Brussels: Commission of the European Communities. [Citováno dne 17. 4. 2008.] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/nov/green_paper_en.pdf >
13. EC (2008a): *What is Flexicurity?* [Online.] European Commission, Employment and Social Affairs. [Citováno dne 27. 4. 2008.] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/flex_meaning_en.htm>
14. EC (2008b): *Indicators for monitoring the Employment Guidelines including indicators for additional employment analysis: 2008 compendium.* [Online.] European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. [Citováno dne 1. 6. 2008.] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/pdf/2008compendium_en.pdf>
15. ELLISON, N. (2006): *The Transformation of Welfare State?* London: Routledge.

16. EP (2000): European Council 23 and 24 March 2000 Lisbon. Speech by the President Nicole Fontaine. Presidency Conclusions. [Online.] Evropský parlament, Directorate-General for the Presidency. [Citováno dne 1. 7. 2008.] Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/bulletins/pdf/1s2000en.pdf>>
17. ESPING-ANDERSEN, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
18. ESPING-ANDERSEN, G. (ed.) (1996): *Welfare State in Transition. National Adaptations in Global Economies*. London: Sage Publications.
19. ESPING-ANDERSEN, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
20. ESPING-ANDERSEN, G. et. al. (2002): *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
21. EUROPA (2008a): A plain language guide to Eurojargon. [Online.] Europa: Gateway to the European Union. [Citováno dne 4. 2. 2008.] Dostupné z: <http://europa.eu/abc/eurojargon/index_en.htm>
22. EUROPA (2008b): Glossary: Open method of coordination. [Online.] Europa: Gateway to the European Union. [Citováno dne 4. 2. 2008.] Dostupné z: <http://europa.eu/scadplus/glossary/open_method_coordination_en.htm>
23. EUROSTAT (2005): Population projections 2004-2050. EU25 Population rises until 2025, then falls. [Online.] Eurostat. [Citováno dne 11. 4. 2008.] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2005/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2005_MONTH_04/3-08042005-EN-AP.PDF>
24. FARNSWORTH, K. (2008): „Governance, business and social policy: international and national dimension.“ In: KENNET, P. (ed.), *Governance, Globalization and Public Policy*. Cheltenham: Edward Elgar. P. 35-55.
25. GRAY, J. (1997): *Endgames: Questions in Late Modern Political Thought*. Cambridge: Polity Press.
26. HALL, P. (1999): „The Political Economy of Europe in an Era of Interdependence“. In: Kitschelt, H., Lange, P., Marks, G., Stephens, J. D. (eds.): *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 135-163.
27. HUBER, E., STEPHENS J. D. (2006): „Combating Old and New Social Risks.“ In: Armingeon, K., Bonoli, G (eds.): *The Politics of Post-Industrial Welfare States. Adapting post-war social policies to new social risks*. New York: Routledge. P. 143-168.
28. IVERSEN, T., WREN, A. (1998): „Equality, employment and budgetary restraint: The trilemma of the service economy“. *World Politics*, vol. 50, no. 4, p. 507-574.
29. JAEGER, M. M., KVIST, J. (2003): „Pressures on State Welfare in Post-Industrial Societies: Is More or Less Berger?“ *Social Policy & Administration*, vol. 37, no. 6. p. 555-572.
30. KENNER, J. (2003): *EU Employment Law: From Rome to Amsterdam and Beyond*. Oxford: Hart.
31. KLIMPLOVÁ, L. (2007): „Švédská politika zaměstnanosti včera a dnes.“ In: MAREŠ, P., HOFÍREK, O. (eds.), *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. P. 101-118.

32. LARSEN, T. P., TAYLOR-GOOPY, P. (2004): „New Risks at the EU Level; A Spillover from Open Market Policies?“ In: Taylor-Gooby, P. (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 181-208.
33. LEIBFRIED, S. (2005): „Social Policy: Left to the Hedges and the Markets?“ In: WALLACE, H., WALLACE, W., POLLACK, M. A. (eds.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press. P. 243-278.
34. LÓPEZ-SANTANA, M. (2006): „Domestic Implications of European Soft Law: Framing and Transmitting Change in Employment Policy“. *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 4. Pp. 481-499.
35. MALBERG, B., et. al. (2006): *Global Population Ageing, Migration and European External Policies*. [Online.] European Commission. Stockholm: Institute for Future Studies. [Citováno dne 11. 4. 2008] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_situation/walter_migration_fin_rep_en.pdf>
36. MISHRA, R. (1996): „The Welfare of Nations.“ In: BOYER, R., DRACHE, D. (eds.), *States Against Markets*. London: Routledge.
37. MISHRA, R. (1999): *Globalization and the Welfare State*. Cheltenham: Edward Edgar.
38. MLČOCH, Z. (2008): „Singles – proč jsou někteří lidé raději sami?“ [Online.] Osobní stránky MUDr. Zdeňka Mlčocha. [Citováno dne 14.4. 2008.] Dostupné z: <http://www.zbynekmlcoch.cz/info/bez_partnera/singles_proc_jsou_nekteri_lide_raději_sami_.html>
39. MYLES, J., PIERSON, P. (2001): „The Comparative Political Economy of Pension Reform“. In: PIERSON, P. (ed.): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 305-333.
40. PIERSON, P. (1994): *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press.
41. PIERSON, P. (ed.) (2001a): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
42. PIERSON, P. (2001b): „Post-Industrial Pressures on the Mature Welfare State.“ In: PIERSON, P. (ed.): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 80-104.
43. PIERSON, P. (2001c): „Coping with Permanent Austerity: Welfare State Restructuring in Affluent Democracies.“ In: PIERSON, P. (ed.): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 410-456.
44. PIERSON, P. (2004): *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton: Princeton University Press.
45. RHODES, M. (2005): „Employment Policy: Between Efficacy and Experimentation“. In: WALLACE, H., WALLACE, W., POLLACK, M. A. (eds.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press. P. 279-304.
46. SCHARPF, F. W. (2000): „Economic Changes, Vulnerabilities, and Institutional Capabilities.“ In: Scharpf, F. W., Schmidt, V. A. (eds.): *Welfare and Work in the Open Economy. Volume I. From Vulnerability to Competitiveness*. Oxford: Oxford University Press. P. 21-124.
47. SCHARPF, F. W. (2001): „Employment and the welfare state: A continental dilemma.“ In: EBBINGHAUS, B., MANOW, P. (eds.), *Comparing Welfare Capitalism: Social policy*

and political economy in Europe, Japan and the USA. London, New York: Routledge. P. 270-283.

48. SCHARPF, F. W. (2002): „The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity.“ *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 4, p. 645-670.
49. SCHARPF, F. W., SCHMIDT, V. A. (eds.) (2000a): *Welfare and Work in the Open Economy. Volume I. From Vulnerability to Competitiveness*. Oxford: Oxford University Press.
50. SCHARPF, F. W., SCHMIDT, V. A. (eds.) (2000b): *Welfare and Work in the Open Economy. Volume II. Diverse Responses to Common Challenges in Twelve Countries*. Oxford: Oxford University Press.
51. SCHMIDT, V. A. (2002): *The Future of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
52. SCHWARTZ, H. (2001): „Round up the Usual Suspects!: Globalization, Domestic Politics, and Welfare State Change.“ In: PIERSON, P. (ed.): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 80-104.
53. SWANK, D. (1998): „Funding the Welfare State: Globalization and the Taxation of Business in Advanced Market Economies.“ *Political Studies*, vol. XLVI, no. 4, p. 671-692.
54. TAYLOR-GOOPY, P. (1999): „Hollowing Out‘ versus the New Interventionism.“ In: SVALLFORS, S., TAYLOR-GOOPY, P. (eds.), *The End of the Welfare State? Response to state retrenchment*. London: Routledge. P. 1-12.
55. TAYLOR-GOOPY, P. (ed.) (2001): *Welfare States Under Pressure*. London: Sage Publications.
56. TAYLOR-GOOPY, P. (ed.) (2004a): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
57. TAYLOR-GOOPY, P. (2004b): „New Risks and Social Change.“ In Taylor-Gooby, P. (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 1-28.
58. TAYLOR-GOOPY, P. (2004c): „New Social Risks and Welfare States: New Paradigma and New Politics?“ In Taylor-Gooby, P. (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 209-238.
59. TAYLOR-GOOPY, P. (2004d): „New social risks in postindustrial society: Some evidence on response to active labour market policies from Eurobarometer.“ *International Social Security Review*, vol. 57, no. 3, p. 45-64.
60. TAYLOR-GOOPY, P. (ed.) (2005): *Welfare Reform and the Management of Societal Change. Final report*. [Online]. University of Kent. [Citováno dne 23. 3. 2008.]. Dostupné z: <http://www.kent.ac.uk/wramsoc/eureports/informationforeureports/finalreport/finalreport.pdf>
61. TETHER, B., ET. AL. (2005): *A Literature Review on Skills and Innovation. How Does Successful Innovation Impact on the Demand for Skills and How Do Skills Drive Innovation?* [Online.] Manchester: University of Manchester. [Citováno dne 14. 4. 2008.] Dostupné z: <http://www.berr.gov.uk/files/file11008.pdf>
62. TIMONEN, V. (2001): „Earning Welfare Citizenship: Welfare State Reform in Finland and Sweden.“ In: TAYLOR-GOOPY, P. (ed.), *Welfare States Under Pressure*. London: Sage Publications. Pp. 29-51.

63. TIMONEN, V. (2003): *Restructuring the Welfare State. Globalization and Social Policy Reform in Finland and Sweden*. Cheltenham: Edward Edgar.
64. UNPA (2004): *The Research-Policy Interface*. [Online]. United Nations Online Network in Public Administration and Finance. [Citováno dne 7. 4. 2008.]. Dostupné z: <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/idep/unpan002350.pdf>>
65. WALLACE, H. (2005): "An Institutional Anatomy and Five Policy Modes". In: WALLACE, H., WALLACE, W., POLLACK, M. A. (eds.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 49-90.
66. WREN, A. (2001): „The challenge of de-industrialization: Divergent ideological response to welfare state reform“. In: EBBINGHAUS, B., MANOW, P. (eds.), *Comparing Welfare Capitalism: Social policy and political economy in Europe, Japan and the USA*. London, New York: Routledge. P. 239-269.
67. WOOD, S. (2001): „Labour Market Regimes under Threat? Sources of Continuity in Germany, Britain, and Sweden.“ In: PIERSON, P. (ed.): *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. P. 368-409.

From Industrialism to Postindustrialism in Western Countries – From Old to New Social Risks

Abstract:

This article presents a conception of new social risks developed first by Taylor Gooby (2004a, 2005) and by Armingeon and Bonoli (2006), as well as differences between old and new social risks and differences between old and new social risk policy. All these are discussed in the social-historical context of welfare state development and labour market changes in Western countries from World War II until the present day.

Keywords: Welfare state, labour market, industrialism, postindustrialism, old and new social risks, Western Europe, post-war development, globalization, population ageing, family structure instability, deindustrialization, non-standard forms of employment, reforms, social policy, social partners, European Union.